
MOKYKLŲ DALYVAVIMAS APSAUGOS NUO SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE PROCESĖ

Ramunė Jakštienė*

**Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 30310
El.paštas: jakstieneramune@gmail.com*

Anotacija. Pripažįstama, kad vienas iš efektyvių veiksnių, lemiančių tinkamą teisinių mechanizmų įgyvendinimą apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje srityje, yra sėkmingas tarpinstitucinis bendradarbiavimas. Švietimo ir ugdymo įstaigoms taip pat numatytas reikšmingas indėlis šiame procese. Smurtui artimoje aplinkoje būdingas didelis latentiškas, todėl pagalba nukentėjusiems vaikams nesuteikiama ne tik dėl nepakankamo bendradarbiavimo tarp institucijų, bet ir todėl, kad apie dalį žinomų smurto prieš vaikus atvejų iš viso nepranešama atsakingoms institucijoms. Mokyklos turi pareigą pranešti apie galimą smurtą prieš vaiką šeimoje, tačiau dėl įvairių priežasčių šios pareigos vykdymas nėra pakankamas.

Pagrindinės sąvokos: smurtas artimoje aplinkoje, baudžiamasis procesas.

IVADAS

Jau penkerius metus Lietuvoje taikomas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (toliau – ir ANSAAI)¹. Pernai pradėtos taikyti ir ES Nusikaltimų aukų teisių direktyvos (toliau – ir Direktyva)² nuostatos dėl garantijų nukentėjusiems užtikrinimo. Policijos departamento duomenimis, policijoje užregistruotų iškvietai dėl smurto artimoje aplinkoje ir pradėtų ikiteisminių tyrimų skaičius nuolat didėja: 2012 m. – atitinkamai 18268 ir 7586, 2013 m. – 21615 ir 10015, 2014 m. – 29339 ir 10374, 2015 m. – 38510 ir 10703. Tokios nusikalstamos veikos 2015 m. sudarė 14,8% bendro nusikalstamumo lygio, ir šis rodiklis taip pat didėja, lyginant kelerių paskutiniųjų metų duomenis: 2012 m. – 9,2%, 2013 m. – 10,5%, 2014 m. – 12,5%³. Reikšmingi ir nepilnamečių smurto prieš šeimos narius atvejai⁴. 2015 m. dažniausiai vaikai nukentėjo nuo smurtinio pobūdžio nusikalstamų veikų – fizinio skausmo sukėlimo (779 (36%)), nesunkių sveikatos sutrikdymų (91 (4,2%)) – kurios pirmiausiai sietinos

¹ Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 72-3475.

² Europos parlamento ir tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR. 2012-10-25.

³ Bajorinas, Artūras. *Statistika ir tendencijos*: pranešimas konferencijoje, 2016-02-08.

⁴ Valstybinė smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014-05-28 nutarimu Nr. 485. *TAR*, 2014-06-02, Nr. 5986. 11.3 p.

su smurtu artimoje aplinkoje⁵. Žinoma, šie skaičiai pirmiausiai rodo ne tiek pačių smurtinių incidentų artimoje aplinkoje daugėjimą, kiek didėjančią skaičių atvejų, kai apie juos teisėsaugos institucijoms tampa žinoma ir pradedamas baudžiamasis procesas. Vis dėlto smurto šeimoje paplitimas ir pobūdis išlieka neraminantis, ypač įvertinant nors ir mažėjančią, bet vis dar ryškų šių nusikalstamų veikų latentškumą – dauguma aukų nepraneša policijai apie nusikaltimą⁶. Pastaraisiais metais didžioji dalis ypatingų atvejų – sunkiausių smurto prieš vaikus formų – buvo užfiksuota nei vaiko teisių apsaugos skyriams, nei kitiems specialistams iki įvykio nežinomose šeimose, t. y. ne socialinės rizikos šeimose⁷.

Pageidaujamas teigiamas poveikis nekyla ir nukentėjusių nuo smurto artimoje aplinkoje asmenų apsaugos srityje: policija ne visada operatyviai reaguoja į iškvietus, kas dešimtas nukentėjusysis pakartotinai patiria smurtą, specializuota kompleksinė pagalba, kuri turi būti pasiūlyta nedelsiant, daugiau nei 10 proc. nukentėjusiųjų nebuvo pasiūlyta⁸.

Europos žmogaus teisių teismas (toliau – ir EŽTT) byloje dėl smurto artimoje aplinkoje prieš Lietuvą pripažino, kad valstybė pažeidė Žmogaus teisių konvencijos 3 str., draudžiantį kankinimus⁹, ir padarė išvadą, kad Lietuvos teisinis reguliavimas buvo pakankamas apginti pareiškėjos teises ir laisves, tačiau būtent jo įgyvendinimas, taikymas buvo toks netinkamas, neefektyvus, nesuteikiantis tinkamos apsaugos nuo smurto, kad traktuotinas kaip pažeidžiantis konvenciją¹⁰. Vadinasi, būtina tobulinti teisės taikymo procedūras. Tai galima pasiekti skirtingais būdais: efektyvinant apsaugos priemonių, kitokios paramos aukoms taikymą, teikiant kokybišką teisinę pagalbą, atliekant rizikos vertinimą ir valdymą, mokant specialistus ir kt. Pripažįstama, kad vienas iš efektyvių veiksnių, lemiančių tinkamą teisinių mechanizmų įgyvendinimą apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje srityje, yra sėkmingas tarpinstitucinis bendradarbiavimas: teisėsaugos pareigūnų, socialinių darbuotojų, sveikatos priežiūros įstaigų, vaiko teisių apsaugos institucijų, specializuotos pagalbos centrų, nevyriausybinių organizacijų,

⁵ Vileikienė, Eglė. *Statistinių duomenų apie 2015 m. užregistruotas nusikalstamas veikas, kurių padarymu įtariami (kaltinami) nepilnamečiai, apie nepilnamečius, kurie įtariami (kaltinami) padarę nusikalstamą veiką bei nuo nusikalstamų veikų nukentėjusius vaikus, analizė* [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos bendrasis departamentas, 2016 [žiūrėta 2016-07-25]. Prieiga per internetą: <http://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Tyrimai/Ataskaita_apie_vaikus2015.pdf 2016-07-21>.

⁶ *Nusikaltimų aukos ES: aukoms teikiama parama ir jos pobūdis*: santrauka. Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūra (FRA), 2014, p. 5.

⁷ Firaitė, Evelina. *Patyrusio smurtą vaiko teisių apsaugos priemonės: teisinis reguliavimas ir praktinis įgyvendinimas*: pranešimas konferencijoje, 2016-02-08.

⁸ *Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas*: valstybinio audito ataskaita, 2015-05-15, Nr. VA-P-40-1-8. p. 10, 19, 23–30.

⁹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. 1950-11-04. Valstybės žinios, 2011-12-22, Nr. 156-7390.

¹⁰ *Valiulienė v. Lithuania*. Application no. 33234/07, 2013-03-26, §78-86.

kitų sričių specialistų¹¹. Kompetentingų subjektų veiksmų koordinavimas būtinas visais lygiais (tiek baudžiamojoje byloje, tiek ir neteisinese procedūrose) ir stadijomis (ir prieš baudžiamosios bylos iškėlimą, ir baudžiamojo proceso metu, ir jį užbaigus). Tai garantuoja efektyvesnę pagalbą nukentėjusiems nuo smurto – savalaikę ir visapusišką. Tačiau problema ta, kad institucijų bendradarbiavimas yra nepakankamas. Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ir vaiko teisių apsaugos skyrių pateikiamų duomenų apie nuo smurto nukentėjusius vaikus skirtumai nors ir mažėja, tačiau išlieka¹². Tai rodo, kad institucijos operatyviai duomenimis nesikeičia. Taip pat aktuali vaiko teisių apsaugos skyrių nepakankamo bendradarbiavimo su ugdymo įstaigomis problema tais atvejais, kai priimami tiesiogiai vaiko padėtį lemiantys sprendimai, nesurenkant visapusiškos informacijos, netiksliai įvertinant tikrąją padėtį, vengiant išipareigojimų, jei veikia keletas institucijų ir kt.¹³ Tam tikrų teigiamų iniciatyvų esama¹⁴, tačiau apskritai tarpinstitucinis bendradarbiavimas vis dar yra nepakankamo lygio, todėl nukentėjusiems teikiamos paslaugos yra ne tokios veiksmingos, fragmentiškos¹⁵. Švietimo ir ugdymo įstaigoms taip pat numatytas reikšmingas indėlis šiame procese. Aktyvus jų bendradarbiavimas ypač svarbus ginant itin pažeidžiamų aukų – nepilnamečių – teises vykstant sudėtingiems baudžiamojo proceso veiksmams: pranešant kompetentingoms institucijoms dėl smurto artimoje aplinkoje, dalyvaujant nepilnamečių apklausose, lydint baudžiamojo proceso metu, teikiant bylai reikšmingus duomenis, liudijant ir kt. Šio tyrimo objektu pasirinkta viena iš minėtų dalyvavimo baudžiamojo proceso veiksmuose formų – Lietuvos formaliojo švietimo mokyklų pranešimas kompetentingoms institucijoms dėl smurto artimoje aplinkoje. Stambulo konvencija (Lietuvos neratifikuota) – modernus ir kompleksinis apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje instrumentas – įpareigoja skatinti pranešimus apie pastebėtą, įtariamą ar tikėtiną smurtą, kaip

¹¹ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence [Europos tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo]. Istanbul, 11/05/2011, 7 str.; *Nusikaltimų aukos ES: aukoms teikiama parama ir jos pobūdis*: santrauka. *Supra note*, p. 5, 7.

¹² Firaitė, Evelina. *Supra note*.

¹³ *Vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumų, nustatytų Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliekamu tyrimų metu, apžvalga* [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2015-11-18 [žiūrėta 2016-07-21], Nr. 5-68, p.16. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/LDYQRCTA.PDF>>.

¹⁴ Pavyzdžiui, 2011-01-27 Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros, Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos susitarimas Nr. 17.3-40/D4-45/11-1, pagal kurį šalys išipareigojo siekti aktyvesnio teritorinių prokuratūrų ir vaiko teisių apsaugos skyrių bendradarbiavimo, veiksmingesnio vaiko teisių ir teisėtų interesų gynimo ir atstovavimo jų interesams.

¹⁵ Valstybinė smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014-05-28 nutarimu Nr. 485. *TAR*, 2014-06-02, Nr. 5986. 13.1, 13.3 p.

efektyvius apsaugos ir paramos aukoms instrumentus (27 str.)¹⁶. Todėl šio darbo **tikslas** – nustatyti mokyklų pareigas, susijusias su informavimu apie vaiko patiriamą smurtą artimoje aplinkoje. Užsibrėžtam tikslui pasiekti išskelti tokie uždaviniai:

1. išskirti pagrindines mokyklų ir jų darbuotojų atsakomybes, susijusias su pranešimu dėl smurto artimoje aplinkoje;

2. nustatyti pagrindines pareigų nevykdymo priežastis ir su tuo susijusias problemas.

Uždavinių siekta naudojant šiuos **metodus**: mokslinės literatūros analizės metodas (apibrėžiant sampratas, aktualias problemas, galimus jų sprendimo būdus), lyginamasis metodas (analizuojant užsienio šalių, tarptautinių organizacijų ir Lietuvos teisinį reguliavimą teoriniu ir praktiniu lygmeniu), sisteminės analizės metodas (nustatant sąsajas tarp bendrojo ir specialiojo, tarptautinio ir nacionalinio reguliavimo), tradicinis dokumentų analizės metodas (tiriant aktualius nacionalinius ir tarptautinius teisės aktus, teismų sprendimus, kitus dokumentus).

Be minėtų metodų, tyrime buvo naudotas ir empirinis giluminių individualių interviu su ekspertais metodas. Buvo siekiama nustatyti asmenų, praktiškai susiduriančių su tiriamą problema, požiūrį į mokyklų dalyvavimo baudžiamajame procese dėl smurto artimoje aplinkoje poreikį, susiformavusią praktiką, kylančias problemas ir jų priežastis. Taip pat buvo siekta gauti jų vertinimus ir pasiūlymus šiais klausimais. Tyrimo imtis – šeši pagalbą vaikams Lietuvos miestuose teikiančių institucijų specialistai: vienas iš savivaldybės administracijos vaiko teisių apsaugos skyriaus, du – iš švietimo pagalbos įstaigos, po vieną bendrojo ugdymo mokyklos socialinį pedagogą, psichologą ir specialistą iš specializuotos pagalbos centro, vykdžiusio mokymus švietimo įstaigų darbuotojams smurto artimoje aplinkoje tema. Ekspertai pasirinkti atsitiktinio parinkimo būdu, atsižvelgiant į jų profesinę patirtį. Anoniminiai interviu su laisvai formuojamais atsakymais buvo atlikti tyrimo pradžioje siekiant patikslinti tyrimo problemą, gauti tyrimui naudingos informacijos.

MOKYKLŲ PAREIGA PRANEŠTI APIE SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE

Mokyklų funkcijos neapsiriboja vien tik ugdymo ir išsilavinimo teikimo paslaugomis. Teisės aktai mokyklas taip pat įpareigoja užtikrinti saugią, užkertančią kelią smurto, prievartos apraiškoms aplinką. Visos švietimo sistemos paskirtis yra užtikrinti asmens teisių

¹⁶ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence [Europos tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo]. Istanbul, 11/05/2011.

įgyvendinimą¹⁷. Todėl mokykloms pavesta būti vaiko teisių apsaugos garantu savivaldybių lygiu, rengiant ir įgyvendinant vaiko teisių pažeidimų prevencijos ir apsaugos priemones¹⁸. Viena iš vaiko teisių, įtvirtinta tiek tarptautiniais, tiek nacionaliniais teisės aktais ir reikalinga apsaugos ir gynybos, yra vaiko teisė nepatirti smurto, įskaitant ir iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens¹⁹. Vaiko teisių konvencijoje (toliau – ir Konvencija) tarp įvairių kitų minėtos teisės apsaugos priemonių yra numatyta ir pareiga išaiškinti smurto prieš vaikus atvejus, pranešti apie juos ir perduoti nagrinėti, tirti kompetentingoms institucijoms, o prireikus iškelti baudžiamąją bylą (19 str. 2 d.)²⁰. ANSAAĮ 12 str. 1 d. aiškiai nustatyta, kad smurtas artimoje aplinkoje užtraukia baudžiamąją atsakomybę, kuri už konkrečias veikas numatyta atitinkamuose Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso²¹ (toliau – ir BK) straipsniuose. Smurtas artimoje aplinkoje dėl žalos visuomenei priskirtinas visuomeninę reikšmę turinčioms veikoms, todėl net ir nesant nukentėjusiojo skundo, ikiteisminis tyrimas dėl šių veikų privalo būti pradėtas prokuroro reikalavimu²². Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – ir BPK) numatytais smurto artimoje aplinkoje atvejais ikiteisminis tyrimas pradedamas ir procesas vyksta bendra tvarka, nesvarbu, ar yra nukentėjusiojo skundas (167 str. 3 d.)²³. Ikiteisminis tyrimas baudžiamojoje byloje gali būti pradedamas prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustatčius nusikalstamos veikos požymius ar gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką (BPK 166 str. 1 d.). Mokyklos, kitaip nei kitos vaiko teisių apsaugą užtikrinančios įstaigos ar organizacijos, turi specifinę komunikacijos formą – kasdienį ir artimą kontaktą su vaiku bei jo šeima. Todėl joms profesionaliai atliekant pareigas yra reali galimybė pastebėti ir atpažinti smurto prieš vaikus apraiškas, poveikį, priežastis bei suteikti reikiamą apsaugą ir pagalbą, įskaitant ir teisinę, kuri apima ir pareigą pranešti kompetentingoms institucijoms. Tačiau praktika rodo, kad kompetentingos institucijos informacijos apie smurtą prieš vaikus iš mokyklų gauna labai retai. Vaiko teisių apsaugos skyriaus eksperto duomenimis, 2015 m. skyriuje gautas tik vienas pranešimas iš ugdymo įstaigos dėl smurto prieš vaiką, kiti pranešimų teikėjai – kaimynai, giminaičiai, pažįstamieji,

¹⁷ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 23-593. 5 str. 1 p., 43 str. 11 d., 59 str. 5 d. 3 p.

¹⁸ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807, 60 str. 1 d.

¹⁹ Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501 (ratifikuota 1995-07-03). 19 str.; Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807. 10 str. 2 d.

²⁰ Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.

²¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

²² Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 72-3475. 1 str. 1 d.; Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341; 2002, Nr. 46-0. 167 str. 2 d.

²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341; 2002, Nr. 46-0.

didžioji dalis – policijos įstaigos. Ekspertas socialinis pedagogas nurodė, kad tiesiogiai į policijos įstaigą mokykla kreipėsi tik kartą. Tokį sprendimą lėmė pavojingas pažeidimo pobūdis (seksualinis smurtas prieš vaiką šeimoje) ir aiškios tokių požymių turinčių veikų specialiojo teisinio reguliavimo instrukcijos²⁴.

Kai artimoje aplinkoje pažeidžiamos vaiko teisės, su juo žiauriai elgiamasi arba kitaip piktnaudžiaujama tėvų ar teisėtų atstovų teisėmis (pareigomis), teisę kreiptis pagalbos į teisėsaugos ar kitą instituciją turi bet kuris asmuo, įskaitant ir patį vaiką. Tačiau pats vaikas dėl įvairiausių priežasčių pagalbos kreipiasi gana retai: ekspertas socialinis pedagogas nurodė, kad nė vienas vaikas pats nesikreipė pagalbos į jokią mokyklos darbuotoją smurto šeimoje atveju. Vadinas, didžiausia atsakomybė tenka šalia esantiems suaugusiesiems. Mokyklų pareigas šioje srityje galima skirti į bendro pobūdžio ir specialiąsias. Bendro pobūdžio pareiga, keliamą bet kuriam fiziniam ir juridiniam asmeniui – saugoti vaiką nuo neigiamos socialinės aplinkos įtakos, taip pat teikti reikalingą pagalbą (sveikatos priežiūros, socialinę, teisinę ir kt.), paramą ir apsaugą. Taip pat visiems asmenims teisės aktai eksplicitiškai įtvirtina pareigą pranešti policijai ir (ar) savivaldybės administracijos vaiko teisių apsaugos skyriui apie žinomą galimai nuo nusikalstamos veikos nukentėjusį ir pagalbos reikalingą vaiką, o seksualinio pobūdžio nusikalstamų veikų atveju – tą padaryti nedelsiant ir nepaisant konfidencialumo taisyklių²⁵. Lietuvos Aukščiausiojo teismo vertinimu, tokios pareigos nepanaikina net ir vaiko teisių gynimas kreipiantis į teismą civilinio proceso tvarka²⁶. Valstybinei vaiko teisių apsaugos institucijai privaloma pranešti ir apie nepilnamečius, likusius be tėvų globos, taip pat apie būtinumą ginti nepilnamečių teises ir interesus, įskaitant ir tėvų smurto atveju (CK 3.250 str. 1 d.)²⁷.

Mokyklos, vykdydamos pareigą pranešti kompetentingoms institucijoms, gali būti vaiko konstitucinės teisės į teisminę gynybą baudžiamajame procese (Konstitucijos 30 str.)²⁸ realizavimo garantas. Baudžiamojo proceso doktrinos, konstitucinės jurisprudencijos, tarptautinės ir nacionalinės teismų praktikos analizė rodo, kad nukentėjusysis turi teisę ginti savo teises teisme, reikalauti, kad kaltininkas būtų patrauktas baudžiamajon atsakomybėn ir

²⁴ t. y. Informavimo apie ypatingus atvejus, susijusius su galimais vaiko teisių pažeidimais, tvarkos aprašas, patvirtintas Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus 2012-05-10 įsakymu Nr. BV-8. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 56-2814.

²⁵ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807. 43 str. 1, 3 d., 47 str. 3 d.

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004-01-13 nutartis byloje Nr. 3K-7-24/2004.

²⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262; 2000, Nr. 77-0; 2000, Nr. 80-0; 2000, Nr. 82-0.

²⁸ Lietuvos Respublikos konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

būtų atlyginta žala, o valstybė turi ginti asmenis nuo nusikalstamų veikų ir užtikrinti veiksmingą šios asmens teisės įgyvendinimo mechanizmą²⁹. Smurto artimoje aplinkoje atveju vaikas nusikalstamą elgesį patiria iš asmenų, kurie yra jo įstatyminiai atstovai, todėl tinkamą minėtos teisės įgyvendinimą privalo užtikrinti už vaiko teisių apsaugą atsakingos institucijos.

Specialios ir detalesnės mokyklų ir jų darbuotojų pareigos įtvirtintos specialiosiose nuostatose. Švietimo įstatymo pakeitimu bet kuris švietimo įstaigos bendruomenės narys įpareigojamas apie pastebėtą tėvų (globėjų, rūpintojų) smurto prieš vaikus atvejį pranešti švietimo įstaigos vadovui, o šis nedelsdamas, bet ne vėliau kaip kitą darbo dieną, privalo pranešti mokinio tėvams (globėjams, rūpintojams)³⁰ ir vaiko teisių apsaugą užtikrinančiai valstybės ir savivaldybės institucijai pagal kompetenciją³¹. Mokykla, teikdama mokiniui socialinę pagalbą, turi bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis³². Visos kompetentingos institucijos turi pareigą įgyvendinti tinkamas priemones vaiko teisėms apsaugoti netgi nepriklausomai nuo vaiko tėvų ar kitų asmenų bendradarbiavimo su jomis³³.

Netinkamas minėtų pilietinių ir profesinių pareigų vykdymas sukelia teises pasekmes. Vaiko teises pažeidžianti veika sukelia administracinę atsakomybę³⁴. Tokia blanketinė norma nukreipia į konstitucinę, specialiąją nacionalinę ir tarptautinę vaiko teisių apsaugą. Pagal teismų praktiką, teisės nepatirti smurto, teisės į saugią aplinką pažeidimas atitinka ANK 72 str. 1 d. požymius³⁵. Specialiųjų subjektų – mokyimo, auklėjimo įstaigų vadovų, auklėtojų ar kitų jiems prilygstančių asmenų – pareigų nevykdymas arba netinkamas vykdymas, kitoks vaiko teisių pažeidimas, taip pat užtraukia administracinę atsakomybę (ANK 72 str. 2 d.). Pagal Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo praktiką, esminis šio pažeidimo požymis – pareigos nevykdymas ar netinkamas vykdymas, todėl atsakomybė gali būti taikoma tik nustačius, kad mokyimo įstaigų darbuotojai objektyviai neatliko pavestų funkcijų, pažeidė vidaus tvarkos

²⁹ Ažubalytė, Rima. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*. 2010, 4(122), p. 224–228.

³⁰ Atkreiptinas dėmesys, kad ši nuostata (apie smurto prieš mokinį atvejį reikia pranešti jo tėvams) yra neviseiškai tinkama smurto artimoje aplinkoje atveju. Toks įpareigojimas yra perteklinis (smurtautojas ir taip žino, kad smurtavo), o tam tikrais atvejais gali būti priešingas vaiko interesams (gali sukelti pakartotinį smurto protrūkį, smurtautojas gali imti trukdyti institucijų atliekamam tyrimui). Kita vertus, pranešimas kitam iš tėvų (ne galimam smurtautojui) tam tikrais atvejais (ypač, kai tėvai gyvena skyriumi) gali būti logiška ir tinkama vaiko apsaugos priemonė.

³¹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 1, 2, 19, 23, 43, 46, 47, 49, 56, 58, 59 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 23¹, 23² straipsniais įstatymas. *TAR*, 2016-10-28, Nr. 25852. 5, 9 str. (įsigalios 2017-09-01).

³² Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 23-593. 20 str. 2 d.

³³ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2014-11-28 nutartis byloje Nr. 3K-3-522/2014.

³⁴ Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. *TAR*, 2015-07-10, Nr. 11216 (*toliau – ir ANK*). 72 str. 1 d.

³⁵ Šiaulių apygardos teismo 2013-12-10 nutartis byloje Nr. ATP-645-309/2013.

taisykles, nustatytus ir taikomus ugdymo planus, socialinės veiklos su vaiku formas bei metodus ir pan. bei kad tokie pažeidimai lėmė kilusias pasekmes³⁶. Problema ta, kad mokyklos neturi aiškių ir detalių taisyklių, konkrečių funkcijų ir atsakomybių paskirstymo smurto prieš vaikus šeimoje atveju. Todėl nustatyti atsakingą asmenį sudėtinga.

Pareigos pranešti nevykdymas taip pat gali būti kvalifikuojamas kaip teisės pažeidimas. Specialios nuostatos nustato administracinę atsakomybę mokymo, auklėjimo įstaigų vadovams, kitiems asmenims už nepranešimą savivaldybės vaiko teisių apsaugos ar teisėsaugos įstaigai apie tėvų ar kitų asmenų daromus vaiko teisių pažeidimus (ANK 75 str. 1 d.). O pavojingiausių veikų atveju gali būti taikoma ir baudžiamoji atsakomybė: nepranešimas be svarbios priežasties teisėsaugos įstaigai apie asmeniui žinomą daromą ar padarytą labai sunkų nusikaltimą, kito asmens padaryto sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo pėdsakų, įrodymų arba nusikaltimą padariusio asmens slėpimas, užtraukia baudžiamąją atsakomybę (BK 237, 238 str.).

Teismų praktika dėl minėtų specialių normų taikymo nėra gausi. Ir tai nereiškia, kad pažeidimų apskritai nėra: ir pagal 2014 m. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje pradėtų tyrimų skaičių, ir pagal nustatytų vaiko teises pažeidžiančių asmenų skaičių švietimo įstaigos patenka tarp dažniausiai minimų subjektų (po savivaldybių administracijų ir šeimos narių, artimųjų giminaičių), pasitvirtino 77 proc. tirtų nusiskundimų dėl švietimo įstaigų veiklos³⁷. Taikyti administracinę atsakomybę pavesta toms pačioms institucijoms, kurios vykdo vaiko apsaugą nuo smurto – policijai, savivaldybių administracijų vaiko teisių apsaugos tarnautojams (ANK 589 str. 49, 80 p., 615 str. 1 d.) – ir jei joms nepranešama apie patį smurtą prieš vaiką, dažnai joms lieka nežinomas ir pareigos pranešti nevykdymo faktas. Todėl kyla klausimų dėl institucijų įgaliojimų tikslingumo, jų sužinojimo apie nevykdomą pareigą procedūros detalizavimo poreikio. Kita vertus, realus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, operatyvus keitimasis informacija gali būti tinkama priemonė didinti teisinės atsakomybės taikymo efektyvumą. Taigi specialių normų netaikymas nebūtinai reiškia, kad jos neveikia, tačiau vien tik jų įtvirtinimas teisės aktuose šiuo atveju negarantuoja nei tinkamo pareigų vykdymo, nei nukentėjusiųjų apsaugos. Tai glaudžiai susiję su priežastimis, kodėl mokyklos nepraneša kompetentingoms institucijoms apie smurto atvejus (žr. skyrių 2. Pareigos pranešti nevykdymo priežastys).

³⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartys: 2008-12-19 byloje Nr. N-438-1188/2008, 2012-07-27 byloje Nr. N⁵⁷⁵-626/2012.

³⁷ *Vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumų, nustatytų Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliekamų tyrimų metu, apžvalga* [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2015-11-18 [žiūrėta 2016-07-21], Nr. 5-68, p. 3–4. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/LDYQRCTA.PDF>>.

Taigi veiksminga ir savalaikė pagalba nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje vaikams nesuteikiama ne tik dėl nepakankamo bendradarbiavimo tarp institucijų, bet ir todėl, kad apie dalį žinomų smurto prieš vaikus atvejų iš viso nepranešama atsakingoms institucijoms. Specialios vaiko teisių apsaugos, švietimo reguliavimo nuostatos pilietinę teisę pranešti apie smurtą prieš vaikus artimoje aplinkoje ugdymo įstaigų atveju transformuoja į profesinę pareigą. Šias nuostatas vertinant sistemiškai su švietimo teisiniu reguliavimu (švietimo paskirties, mokyklų funkcijų, pedagogų ir kitų darbuotojų atsakomybių reglamentavimu) darytina išvada, kad šiam įpareigojimui keliamas netgi aukštesnis pareigos standartas. Tačiau teisinės atsakomybės taikymas už šios pareigos nevykdymą yra neefektyvus.

Iš ekspertų nurodytų motyvų, kodėl mokyklos nepraneša kompetentingoms institucijoms apie galimus smurto prieš vaiką artimoje aplinkoje atvejus, galima išskirti tokias pagrindines priežastis: teisinio pobūdžio priežastys, psichologiniai ir socialiniai motyvai bei mokyklų veiklos specifiką lemiantys veiksniai. Toliau bus analizuojamos minėtos priežasčių grupės, aptariamoms kylančios problemos, galimi jų sprendimo būdai.

PAREIGOS PRANEŠTI NEVYKDYMO PRIEŽASTYS

Teisinio pobūdžio priežastys

Vienas pagrindinių faktorių, lemiančių labai rezervuotą mokyklų bendradarbiavimą su teisėsaugos institucijomis pranešant apie smurto šeimoje atvejus, yra nepakankamas smurto artimoje aplinkoje teisinio reguliavimo išmanymas. Apskritai ugdymo įstaigų vadovai tarp teisinių žinių, kurios labiausiai reikalingos atliekant savo darbą, nurodo su personalo valdymu susijusias sritis: darbo santykių (76,9 proc.), atsakomybės (66,8 proc.), sutarčių sudarymo (48,7 proc.), ES struktūrinės paramos taisyklių (42,6 proc.) klausimus³⁸. Tuo tarpu specializuotos pagalbos centro, vykdžiusio mokymus pedagogams smurto artimoje aplinkoje tema, ekspertė nurodė, kad betarpiškai su vaikais dirbantys asmenys (mokytojai, vaikų darželių auklėtojai, socialiniai pedagogai) akcentuoja teisinių žinių poreikį dėl konfliktinių situacijų, bendravimo su vaikais ir jų tėvais, pedagogų teisinės atsakomybės. Kalbant apie smurtą šeimoje, nemaža dalis mokymų dalyvių teigė nieko nežinantys nei apie ANSAAI, nei apie jo nuostatas. Taigi pirmiausiai konstatuotinas nepakankamas pedagogų smurto artimoje aplinkoje teisinio reguliavimo išmanymas: kas yra smurtas artimoje aplinkoje, kam apie žinomus atvejus pranešti,

³⁸ *Ugdymo įstaigų vadovams teisinės žinios – kasdienio darbo neišvengiamybė* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-02] Prieiga per internetą: <<http://www.mruni.eu/lt/naujienos/detail.php/ugdymo-istaigu-vadovams-teisines-zinios-kasdienio-darbo-neisvengiamybe/227360/144/2016/03#.V6D8n49OLVJ>>.

kokios teisinės procedūros privalomos, tiriant smurto atvejus ir teikiant pagalbą nukentėjusiems vaikams, kokia mokyklų pareigų ir teisinės atsakomybės apimtis šiame procese. Todėl privalu nedelsiant pildyti teisinio švietimo, informacijos sklaidos, reikiamų kompetencijų įgijimo spragas šioje srityje.

Nepakankamas smurto artimoje aplinkoje teisinio reguliavimo išmanymas

Pastebėti sunkiau atpažįstamas smurto formas reikia specialių žinių ir įgūdžių. Tas pats poreikis akivaizdus ir sprendimų priėmimo, procedūrų taikymo stadijoje, nes vienu atveju netinkamo elgesio korekcijai pakanka socialinio pedagogo kompetencijos, kitu – reikalinga vaiko teisių apsaugos institucijų intervencija ir civilinės teisės poveikio priemonės, o dar kitu – būtina pranešti policijai apie įtariamus nusikalstamos veikos požymius. Problematiška tai, kad pats smurto apibrėžimas specialiuose švietimo įstaigų veiklą reglamentuojančiuose nacionaliniuose teisės aktuose įrašytas tik pastaraisiais mėnesiais. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitime pateikiamos smurto prieš vaiką, jo formų (įskaitant ir specifinės – nepriežiūros), fizinių bausmių sąvokos³⁹. Švietimo įstatymo pakeitime smurto apibrėžtis įtvirtinama blanketine norma, nukreipiančia į specialųjį ANSAAĮ, papildant ją atskirų smurto formų – patyčių ir vaiko nepriežiūros – definicija⁴⁰. ANSAAĮ numatyta, kad smurtas – veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą (2 str. 7 d.). Artima aplinka apima aplinką, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį (2 str. 1 d.). Toks smurtas užtraukia baudžiamąją atsakomybę (12 str. 1 d.). Konkrečias nusikalstamas veikas apibrėžia Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau – ir BK). Labiausiai detalizuotos fizinio smurto formos BK 129–131 str. (nužudymas), 135, 136, 138 str. (sveikatos sutrikdymas), 140 str. (fizinio skausmo sukėlimas) ir kt. straipsniuose. Psichinį smurtą apima BK 133 str. (sukurstymas nusižudyti ar privedimas prie savižudybės), 145 str. (grasinimas nužudyti ar sunkiai surikdyti žmogaus sveikatą, terorizavimas), 163 str. (piktnaudžiavimas tėvų ar kitų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis) ir kitos kodekso nuostatos. Seksualinio smurto formos draudžiamos BK 149–153 str. (išžaginimas, seksualinis

³⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 6, 10, 49, 56, 57 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 2¹ straipsniu įstatymas. *TAR*, 2017-02-20, Nr. 2780. 1, 2, str.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 1, 2, 19, 23, 43, 46, 47, 49, 56, 58, 59 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 23¹, 23² straipsniais įstatymas. *TAR*, 2016-10-28, Nr. 25852 (įsigalios nuo 2017-09-01). 2 str. 2 d.

prievartavimas, lytinės aistros tenkinimas pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą, jaunesnio negu šešiolikos metų asmens viliojimas, tvirkinimas ir kt.), 162 str. (vaiko išnaudojimas pornografijai). Problemiškiausios ir mažiausiai kriminalizuotos yra ekonominio smurto formos, pvz., BK 164 str. (vengimas išlaikyti vaiką).

Mokslininkai ir praktikai diskutuoja dėl artimos aplinkos⁴¹, smurto formų sąvokų⁴², jų apimtys, kriminalizavimo, teisės aktų konkurencijos⁴³, neatitikimo tarptautiniams standartams⁴⁴ ir kitų aspektų. Tačiau Vaiko teisių komitetas, įsteigtas pagal Vaiko teisių konvenciją, laikosi nuomonės, kad bet kokios formos smurtas prieš vaikus yra nepriimtinas, nepaliekant jokių galimybių bet kokio lygio legalizuotam smurtui prieš vaikus. Apibrėžiant smurtą prieš vaikus, smurto sistemingumas, žalos sunkumas ar tyčinė kaltės forma nėra privalomi smurto požymiai. Smurtautojais gali būti pripažįstami ir suaugusieji, ir vaikai, smurtaujama ir prieš kitus asmenis, ir prieš save⁴⁵. Vadinasi, smurto sąvoka apima ir pačias pavojingiausias veikas, užtraukiančias baudžiamąją atsakomybę, ir mažiau pavojingas. Smurtu prieš vaikus Vaiko teisių konvencijoje yra laikomas nebaigtinis sąrašas pažeidimų formų⁴⁶:

• aplaidus ar neatsargus elgesys, netenkinant vaiko fizinių ar psichologinių poreikių, neapsaugant nuo pavojų;

- psichologinis smurtas;
- fizinis smurtas;
- fizinės bausmės;
- seksualinė prievarta ir išnaudojimas;
- kankinimas, žiaurus, nežmoniškas, žeminantis elgesys ar baudimas;
- fizinis, psichologinis, seksualinis smurtas tarp vaikų;

⁴¹ 2013 metais Vilniaus miesto apylinkės teisme išnagrinėtų bylų dėl smurto artimoje aplinkoje tyrimas [interaktyvus]. Vilnius, 2014 [žiūrėta 2016-05-06], p. 3–6. Prieiga per internetą: <http://www.vat.lt/lt/vilniaus-miesto-apylinkes-teismas/teisine-informacija_477/tyrimai-ir-analizes.html>.

⁴² Grinevičiūtė, Kristina. *Tėvų ar kitų vaiko atstovų baudžiamoji atsakomybė už žiaurų elgesį su vaiku*: daktaro disertacija. Vilnius, 2016, p. 49–82; VAIGĖ, Laima. *Apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje: psichinės prievartos problematika* [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2013 [žiūrėta 2016-07-25], p. 5–10. Prieiga per internetą: <http://manoteises.lt/wp-content/uploads/2014/05/Analize_Psichines_prievartos_problematika_Laima_Vaige.pdf>.

⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-02-10 nutartis byloje Nr. 2K-99-507/2015.

⁴⁴ *Nusikaltimų aukų teisių direktyva: naujas požiūris į artimųjų smurto aukas* [interaktyvus]. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2014 [žiūrėta 2016-08-25], p. 26. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/Apzvalgos/Tyrimas_auku-teisiu-direkt_1.pdf>.

⁴⁵ The right of the child to freedom from all forms of violence. General Comment No. 13 (2011) [Vaiko laisvė nuo bet kokios formos smurto. Bendrasis komentaras Nr. 13 (2011)]. Committee on the Rights of the Child [Vaiko teisių komitetas], 2011-04-18. CRC/C/GC/13. §17, 19.

⁴⁶ *Ibid*, §17–32.

- savęs žalojimas;
- žalingos kultūrinės, religinės praktikos;
- smurtas visuomenės informavimo priemonėse;
- smurtas informacinėmis ir ryšių technologijomis;
- instituciniai ir sisteminiai vaiko teisių pažeidimai.

Taigi, pagal konvenciją, smurtas prieš vaikus apima bet kokios formos fizinį ar psichinį smurtą, sužalojimą ar piktnaudžiavimą, nepriežiūrą ar aplaidų elgesį, netinkamą elgesį ar išnaudojimą⁴⁷.

Tam tikri smurto prieš vaikus atvejai yra laikomi ypatingais atvejais, kuriems nustatytas specifinis bendradarbiavimo tarp atsakingų institucijų mechanizmas bei tinkamos nukentėjusio ir galimai smurtavusio vaiko teisių apsaugos užtikrinimas: tai patys pavojingiausi atvejai, kurių metu buvo sužalota (aktyviais veiksmais ar neveikimu) psichinė ir (ar) fizinė vaiko sveikata (kai vaikui būtina medicininė apžiūra ir (ar) pagalba) arba atimta gyvybė, nesvarbu, ar vaiką sužalojo, gyvybę atėmė kitas vaikas ar pilnametis asmuo bei šis atvejis žinomas policijai, taip pat vaiko savižudybės ir su galima seksualine prievarta bei prekyba vaikais susiję atvejai⁴⁸.

Tam, kad pedagogai gebėtų tinkamai atpažinti smurtą prieš vaikus, reikia žinių ir įgūdžių: ne tik teisinių, bet ir specialiųjų pedagoginių, psichologijos, medicinos, sociologijos. Šių kompetencijų iš pedagogų reikalauja kylantys žmogaus teisių apsaugos standartai. Juk atitikti nuolat kintančios visuomenės reikmes – vienas iš švietimo sistemos principų⁴⁹. Nustatyti tam tikro vaikų elgesio priežastis, atpažinti smurto poveikio, jo daromos žalos požymius nėra paprasta. Tokie gebėjimai turėtų būti įgyjami pedagogų švietimo, kvalifikacijos kėlimo, specialiųjų mokymų, projektų forma. Pavyzdžiui, Valstybinė vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos rekomenduoja vadovautis dvejus metus vykusio Europos komisijos programos Daphne III remiamo projekto „Maži, bet labai svarbūs – vaikų iki 5 metų apsaugos nuo smurto sistemos stiprinimas“ rezultatais: bendradarbiaujant specialistams iš keturių šalių buvo parengtos „Praktinės rekomendacijos, kaip atpažinti, kad vaikas yra žalojamas“. Šiose gairėse, skirtose įvairių sričių specialistams, įskaitant ir ugdymo įstaigas, aprašomi medicininiai, iš vaiko elgesio atpažįstami skirtingų smurto formų požymiai, išskiriami rizikos faktoriai ir pateikiami galimi apsaugos veiksniai.

⁴⁷ *Ibid*, §4.

⁴⁸ Informavimo apie ypatingus atvejus, susijusius su galimais vaiko teisių pažeidimais, tvarkos aprašas, patvirtintas Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus 2012-05-10 įsakymu Nr. BV-8. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 56-2814. 2 p.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 23-593. 5 str. 2 p.

Rekomendacijos parengtos remiantis Lietuvos ir tarptautinių teisės aktų nuostatomis, Pasaulinės sveikatos organizacijos veiklos rezultatais⁵⁰. Siekiant gilinti specialistų žinias šioje srityje buvo parengtas ir žinynas „Vaiką žalojantis elgesys: metodinis vadovas specialistams“. Jame pateikiami vaiką žalojančio elgesio apibrėžimai, aprašomi veiksniai, požymiai, pasekmės⁵¹. Pedagogai taip pat gali remtis Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro sudarytos darbo grupės parengtomis „Smurto prieš vaikus diagnostikos metodinėmis rekomendacijomis“. Nors šis leidinys pirmiausiai skirtas sveikatos apsaugos įstaigų specialistams, tačiau jame aprašomi ne vien tik medicininiai požymiai, rodantys galimą smurtą. Be to, vertingi ir pateikti patarimai, kaip pokalbių su vaikais, tėvais ar globėjais forma gauti papildomų duomenų, patvirtinančių ar paneigiančių įtarimus⁵². Yra rekomendacijų, tvarkų aprašų, įtvirtintų valstybiniu⁵³ ir vietos savivaldos teisiniu reguliavimu⁵⁴, skirtų vaiko teisių apsaugos specialistams, taip pat organizuojantiems ir vykdančiams socialinį darbą su socialinės rizikos šeimomis. Jose pateikiami sąvokų apibrėžimai (įskaitant ir smurto formų), prevencijos būdai, aprašomi smurto požymiai, siūlomi ir būtini intervencijos veiksmai ir kiti socialinio darbo aspektai.

Sistemiškai aiškinant vaiko teisių apsaugos standartus, teisės aktais įtvirtintas švietimo sistemos darbuotojų pareigas vaikui ir visuomenei, darytina išvada, kad pareiga pranešti kompetentingoms institucijoms apie smurtą prieš vaikus apima bet kokios formos smurtinius veiksmus ar neveikimą: jei atvejis nebus kvalifikuotas kaip smurtas artimoje aplinkoje, tai galbūt traktuotinas kaip netinkamas tėvų valdžios panaudojimas ar globėjo (rūpintojo) pareigų vykdymas (ANK 73, 74 str.), netinkamas elgesys su vaiku ar kitas jo teisių pažeidimas (pvz., ANK 72, 80 str. (kliudymas vaikui mokytis), BK 163 str. (piktnaudžiavimas teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis)), gal nebūtinai užtraukiantis teisinę atsakomybę, bet nutrauktinas, reikalaujantis specialistų intervencijos ir pagalbos visoms santykių šalims.

⁵⁰ *Praktinės rekomendacijos, kaip atpažinti, kad vaikas yra žalojamas* [interaktyvus]. VšĮ Paramos vaikams centras, 2012 [žiūrėta 2016-07-18]. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/lt/vaiko_teisiu_apsauga/smurta_patyres_vaikas/kas_yra_smurtas_pries_vaikus_.html>.

⁵¹ *Vaiką žalojantis elgesys: metodinis vadovas specialistams* [interaktyvus]. VšĮ Paramos vaikams centras, 2012 [žiūrėta 2016-07-18]. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/lt/vaiko_teisiu_apsauga/smurta_patyres_vaikas/kas_yra_smurtas_pries_vaikus_.html>.

⁵² Adlienė, Rolanda ir kt. *Smurto prieš vaikus diagnostikos metodinės rekomendacijos* [interaktyvus] [žiūrėta 2016-08-05]. Prieiga per internetą: http://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Veiklos_sritys_/Asmens_sveikatos_prieziura_/Diagnostikos_metodikos_ir_rekomendacijos/Rekomendacijos/SMURTO%20PRIES_%20VAIKUS%20DIAGNOSTIKOS%20METODIN%C4%96S%20REKOMENDACIJOS.pdf.

⁵³ Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinės rekomendacijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003-12-17 įsakymu Nr. A1-207. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 9-254.

⁵⁴ Vaiko paėmimo iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos tvarkos aprašas, patvirtintas Vilniaus miesto savivaldybės administracijos direktoriaus 2012-09-18 įsakymu Nr. 30-1818.

Informacijos tikrumas ir pakankamumas

Kita ekspertų įvardyta priežastis, sulaikanti mokyklas pranešti institucijoms apie smurtą prieš vaikus šeimoje, yra informacijos tikrumo ir pakankamumo klausimas. Todėl kyla abejonių ir baimių būti apkaltintiems šmeižtu. Tokiu atveju atkreiptinas dėmesys į tai, ikiteisminio tyrimo pradėjimo pagrindas – tikėtina informacija, pagrindas manyti, pakankami duomenys apie padarytą nusikalstamą veiką⁵⁵. Specialūs teisės aktai nurodo analogiškus praneštinės informacijos kriterijus: gautos žinios, pagrįsta informacija apie galimai prieš vaiką įvykdytą nusikalstamą veiką⁵⁶.

Skundo ar pranešimo turinys griežtai neregamentuojamas. Jame turėtų būti nurodyti žinomos esminės galimai padarytos nusikalstamos veikos aplinkybės: vieta, laikas, būdas, priemonės, kitos veikos padarymo aplinkybės, galimai veiką padaręs asmuo, kilusios žalos dydis ir pobūdis, kontaktinė informacija ir pan. Ar duomenų pakanka tyrimui pradėti, konkrečiu atveju sprendžia ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras. Jei skunde, pareiškimė ar pranešime nenurodyta pakankamai duomenų apie faktines veikos aplinkybes, kuriais remiantis būtų galima priimti sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, prokuroras gali atlikti patikslinimą. Gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą, o reikiamais atvejais – ir jų patikslinimą, pradėti ikiteisminį tyrimą atsisakoma tik tuo atveju, kai nurodyti duomenys apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi ar yra aiškios aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas apskritai negali būti pradėtas (BPK 168 str. 1 d.). Akivaizdaus neteisingumo sąvoka yra vertinamoji: duomenys vertinami kaip akivaizdžiai neteisingi, jei nurodytų faktų patikimumui nustatyti nereikia atlikti ikiteisminio tyrimo dėl jų akivaizdaus netikrumo⁵⁷.

Taip pat pažymėtina, kad iki BPK 167 str. pakeitimo, ikiteisminis tyrimas tam tikrose bylose dėl smurto artimoje aplinkoje galėjo būti pradėtas, tik kai buvo paties nukentėjusiojo skundas. Pagal naują straipsnio redakciją, ikiteisminis tyrimas tokiais atvejais pradedamas ir procesas vyksta bendra tvarka. Tačiau dar iki minėto pakeitimo teismai jau formavo teigiamai vertintiną praktiką dėl baudžiamąjo proceso nepradėjimo ar nutraukimo BPK numatytais atvejais nesant nukentėjusiojo skundo ar jam susitaikius su kaltinamuoju smurto artimoje

⁵⁵ Bučiūnas, Gediminas; ir Gruodytė Edita. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius, 2009, p. 12.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807. 43 str. 3, 4 d., 47 str. 3 d.

⁵⁷ Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008-08-11 įsakymu Nr. I-110. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 94-3713; *TAR*, 2014-07-01, Nr. 9479. 46 p.

aplinkoje bylose: minėti institutai nėra taikomi, motyvuojant tuo, kad kiekvienas smurto artimoje aplinkoje atvejis turi visuomeninę reikšmę, ir jau pradėtas ikiteisminis tyrimas toliau vyksta bendra tvarka⁵⁸.

Išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas yra ikiteisminio tyrimo subjektų (ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų, ikiteisminio tyrimo teisėjų) pareigos ir funkcijos: jie atlieka proceso veiksmus, įskaitant ir įrodymų rinkimą. Ar ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, sprendžia prokuroras (BPK 170, 172, 173, 218 str.). O duomenis, jų reikšmę baudžiamosios bylos nagrinėjimui tiria, vertina, sprendimus, ar jie apskritai laikytini įrodymais byloje, priima tik teismas (BPK 20 str. 2, 5 d.). Pagal analogiją galima pritaikyti ir Lietuvos Aukščiausiojo teismo argumentaciją civilinėje byloje, kad, pavyzdžiui, Vaiko teisių apsaugos institucija dalyvaudama byloje neturi pareigos įrodyti ar neigti faktus, kuriais savo reikalavimus grindžia bylos šalys. Institucijos uždavinys yra saugoti ir ginti vaiko interesus⁵⁹.

Mokymo, auklėjimo įstaigų melagingos informacijos apie nepilnamečius, likusius be tėvų globos, taip pat apie būtinumą ginti jų teises ir interesus suteikimas savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybai, užtraukia administracinę atsakomybę įstaigų vadovams (ANK 75 str. 3 d.), o šmeižtas (BK 154 str.), melagingas skundas (BK 235 str.) ar įskundimas (BK 236 str.) – baudžiamąją atsakomybę. Tačiau sąžiningas suklydimas, pasitikint gauta informacija iš kitų šaltinių ar ją vertinant ir perduodant teisėsaugos institucijoms, teisinės atsakomybės nesukelia. Šmeižtą, melagingą skundą ar įskundimą, kaip nusikalstamas veikas, kvalifikuojantys požymiai – žinomai melagingos, neteisingos informacijos perdavimas tiesiogine tyčia: šmeižto atveju – tyčinis žinomai melagingų prasimanymų skleidimas, melagingo skundo, pareiškimo, pranešimo apie nusikalstamą veiką atveju – pranešėjo išgalvotų ar iškreiptų duomenų apie žinomai nebūtą nusikaltimą pateikimas, melagingo įskundimo ar pranešimo apie nebūtą nusikaltimą atveju – žinomai neteisingos, tyčia iškreiptos informacijos apie nusikalstamą veiką ir tariamai jį padariusį asmenį perdavimas pareigūnams⁶⁰.

Taigi teisės aktai nenustato neproporcingų reikalavimų mokyklų teikiamiems pranešimams apie žinomus smurto prieš vaikus šeimoje atvejus teisėsaugos institucijoms. Vadovaujantis protingo, rūpestingo asmens standartu, pagrindiniai kriterijai, kuriems esant kyla

⁵⁸ Ažubalytė, Rima ir kt. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2014, p. 25.

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005-09-26 nutartis byloje Nr. 3K-3-421.

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-06-16 nutartis byloje Nr. 2K-305-788, 2015-03-31 nutartis byloje Nr. 2K-187-677, 2013-04-16 nutartis byloje Nr. 2K-188, 2006-01-17 nutartis byloje Nr. 2K-592; Kauno apygardos teismo 2012-07-04 nutartis byloje Nr. 1-301-133.

pareiga teikti pranešimą, yra tikėtina informacija, pakankami duomenys, suteikiantys pagrindą daryti išvadą apie galimą smurtą prieš vaikus.

VAIKO, JO ŠEIMOS IR SMURTAUTOJO PRIVATUMO APSAUGA

Pareigos pranešti ir privatumo apsaugos santykis

Kitas probleminis klausimas, keliantis mokykloms abejonių dėl aktyvios intervencijos ir informavimo apie smurtą – tai privataus mokinių ir jų šeimos gyvenimo apsaugos apimtis. Ši problematika aktuali ir taikant įvairių formų prevencines priemones (pamokų turinys, projektai, programos, specialistų konsultacijos ir kt.). Tėvų teisė auklėti vaikus pagal savo įsitikinimus, įtvirtinta Konstitucijoje (26 str. 5 d.)⁶¹, teisė parinkti savo vaikams švietimą ir mokymą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus įtvirtinta ir tarptautiniu lygiu (teisė į mokslą)⁶². Tačiau ji nėra absoliuti: EŽTT praktika rodo, kad valstybės turi tam tikrą sprendimų priėmimo laisvę, ir šios teisės ribojimai yra pateisinami, jei siekiama teisėto tikslo, jie yra numatomi ir proporcingi⁶³. Tėvų valdžia apima teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis (CK 3.155 str.). Bet ši teisė taip pat nėra absoliuti: vykdant konstitucinę valstybės pareigą saugoti, globoti ir ginti vaiką (Konstitucijos 38 str. 2 d., 39 str. 3 d.), tėvų valdžia gali būti laikinai ar neterminuotai apribota (CK 3.180 str.), ji negali būti naudojama priešingai vaiko interesams, įskaitant fizinio ar psichologinio smurto demonstravimą vaiko akivaizdoje⁶⁴. Tai reiškia, kad galimi net ypač reikšmingi, esminiai teisės į šeimos gyvenimo apsaugą suvaržymai. Teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą įtvirtinta tiek tarptautiniuose⁶⁵, tiek nacionaliniuose teisės aktuose⁶⁶: ir bendro pobūdžio, ir specialiuosiuose. Nei Konstitucija, nei Konvencija, nei EŽTT jurisprudencija nepateikia privataus gyvenimo apibrėžties, todėl konkrečiu atveju

⁶¹ Lietuvos Respublikos konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

⁶² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 1, iš dalies pakeistas Protokolu Nr. 11. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 156-7391. 2 str.

⁶³ *Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Right to education* [Žmogaus teisių konvencijos 1 Protokolo 2 str. vadovas. Teisė į švietimą]. Council of Europe/European Court of Human Rights [europos taryba/Europos žmogaus teisių teismas], 2015. §5.

⁶⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012-05-18 nutartis byloje Nr. N-575-305-12.

⁶⁵ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokoliais Nr. 11 ir Nr. 14. 1950-11-04. *Valstybės žinios*, 2011-12-22, Nr. 156-7390. 8 str.; Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501. 16 str. ir kt.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014. 22 str.; Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262; 2000, Nr. 77-0; 2000, Nr. 80-0; 2000, Nr.82-0. 2. 23 str.; Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807. 10 str. 1 d. ir kt.

teismai turi plačią diskreciją spręsti, ar tam tikri faktai laikytini privačiu gyvenimu, kuriam taikytina apsauga⁶⁷. Pagal tarptautinių ir nacionalinių teismų suformuotą praktiką, teisė į privatumą apima gyvenimo būdą, šeimines padėtis, gyvenamąją aplinką, santykius su kitais asmenimis, fizinę ir psichinę būklę, sveikatą, garbę, orumą, taip pat ir pažiūras, įsitikinimus, įpročius, asmeninių faktų slaptumą ir pan.⁶⁸ Tačiau ši teisė taip pat nėra absoliuti. Pirmiausiai tam tikri ribojimai galimi įgyvendinant geriausių vaiko interesų principą, kuris neabejotinai prisideda prie vaiko teisių užtikrinimo ypatingomis aplinkybėmis⁶⁹. Be to, vaikų apsaugai nuo smurto artimoje aplinkoje aktuali išimtis numatyta ir pačiame Žmogaus teisių konvencijos tekste (8 str. 2 d.): ši teisė gali būti ribojama įstatymo numatytais atvejais ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai arba kitoms teisėms ir laisvėms apsaugoti⁷⁰. Ir nors šis ribojimus leidžiantis testas tikrinamas kiekvienu konkrečiu atveju, pagal EŽTT praktiką, vaiko paėmimas iš smurtinės aplinkos namuose gali būti traktuojamas kaip teisėtas tikslas įsikišti į šeimos gyvenimą siekiant apsaugoti asmenų sveikatą arba kitas teises ir laisves. Valstybės veikimo laisvė įtvirtinant ribojimus priklauso nuo atvejo aplinkybių ir pobūdžio, bet vaiko teisių apsaugos atvejais ši teisė yra ypač plati dėl klausimo jautrumo ir komplikotumo⁷¹. Policijos atliekamas informacijos apie asmenį rinkimas ir saugojimas be jo sutikimo nusikaltimo prevencijos ir nustatymo tikslu, išpildžius testo keliamus teisėtumo, tikslingumo, būtinumo, proporcingumo reikalavimus, gali būti konvencijos leidžiamas teisės į šeimos gyvenimą ribojimas⁷². O svarbiausia yra tai, kad tuo atveju, kai atitinkamo kreipimosi (pareiškimo, skundo) turinys tampa žinomas pareigūnams (policijai, teisėjams ir kt.) dėl jų teisės aktais reglamentuotų tarnybinių pareigų vykdymo, tai savaime nelaikytina duomenų paskleidimu⁷³. Juk tam tikrais atvejais galimas net ir viešas informacijos apie privatų gyvenimą paskelbimas

⁶⁷ Lankauskas, Mindaugas; Mulevičius, Matas; ir Zaksaitė, Salomėja. *Teisės į privatumą, minties, sąžinės, religijos laisvę ir saviraišką užtikrinimo problemos*: mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas. 2013, p. 10.

⁶⁸ 1999-10-21, 2002-09-19 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai.

⁶⁹ Cantwell, Nigel. The Concept of the Best Interests of the Child: What Does it Add to Children's Human Rights? [Geriausių vaiko interesų koncepcija: ką ji duoda vaiko žmogaus teisėms?] *The best interests of the child – A dialogue between theory and practice* [Geriausi vaiko interesai – teorijos ir praktikos dialogas]. Council of Europe Publishing, March, 2016, p. 25.

⁷⁰ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. 1950-11-04. *Valstybės žinios*, 2011-12-22, Nr. 156-7390.

⁷¹ Kilkelly, Ursula. *A Guide to the Implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights* [Žmogaus teisių konvencijos 8 str. taikymo vadovas] [interaktyvus]. Council of Europe, 2001 [žiūrėta 2016-08-17], p. 7, 30, 34. Prieiga per internetą: <[http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-01\(2003\).pdf](http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-01(2003).pdf)>.

⁷² *S. and Marper v. United Kingdom*. Application no. 30562/04 and 30566/04.

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-01-13 byloje Nr. 2K-91/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-02-17 nutartis byloje Nr. 3K-3-56/2004; Kauno apylinkės teismo 2015-07-09 nutartis byloje Nr. PK-1841-966/2015.

net ir be žmogaus sutikimo: kai informacija padeda atskleisti įstatymų pažeidimus ar nusikalstamas veikas⁷⁴. Todėl jei tokiu tikslu galimas informacijos paviešinimas, tai jos perdavimas nustatyta tvarka kompetentingoms institucijoms juo labiau nelaikytinas privatumo pažeidimu.

Taigi, dažna teisės į privatumą konkurencija su kitomis saugomomis vertybėmis: teise skleisti informaciją, viešojo intereso apsauga ir kt. Tokiu atveju savaiminės viršenybės nėra, ir taikomas optimalios pusiausvyros testas⁷⁵.

Žinoma, smurto prieš vaiką artimoje aplinkoje faktas ir aplinkybės nėra viešo pobūdžio informacija, bet pranešimas kompetentingoms institucijoms apie smurto prieš vaiką šeimoje atvejį savaime nėra neteisėtas kišimasis į privatų asmens gyvenimą. To negalima pasakyti apie patį smurtą: privataus gyvenimo sąvoka apima asmens fizinį ir psichologinį vientisumą ir gerovę, o smurtiniai veiksmai tai pažeidžia. Todėl intervencija smurto atveju yra pozityvi valstybės pareiga⁷⁶. Nusikalstamai veikai netaikomas privataus gyvenimo apsaugos principas: asmuo, darantis nusikalstamą veiką, pažeisdamas teisės saugomus interesus, darydamas žalą kitiems asmenims, visuomenei, valstybei negali tikėtis privatumo⁷⁷. Apskritai baudžiamasis procesas yra tas teisinis instrumentas, kuriuo valstybė, siekdama išaiškinti nusikalstamas veikas, dažniausiai apriboja ir asmens privataus gyvenimo slaptumą, ir kitas teises bei laisves. Bet ji nelieka visiškai neapsaugota: ši teisė baudžiamajame procese saugoma procesinėmis garantijomis (BPK 44 str. 9 d.), procesine forma ar kita paslaptimi (neviešas bylos nagrinėjimas teisme (BPK 9 str.), nevieša bylos medžiaga ar jos dalis (BPK 91 str.), ikiteisminio tyrimo duomenų neskelbtinumas (BPK 177 str.) ir kt.)⁷⁸. Taigi ugdymo įstaigų tinkamai atliekamos pareigos užkertant kelią nusikalstamoms veikoms prieš vaiką, saugant jo sveikatą ir kitas teises ir laisves gali būti teisėtu privatumo ribojimu tiek nukentėjusiojo, jo šeimos, tiek smurtautojo atžvilgiu.

Vaiko privataus gyvenimo apsauga aktuali ir atliekant nepilnamečių apklausas, kurios, akivaizdu, vaikui sukelia didesnę ar mažesnę psichologinę įtampą, tampa emociniu išbandymu. Dėl vaiko amžiaus, nepakankamos fizinės, psichologinės, socialinės brandos ir dėl to kylančio jo teisių apsaugos poreikio baudžiamasis procesas, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, gali būti

⁷⁴ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 71-1706. 14 str. 3 d.

⁷⁵ Doak, Jonathan. *Victims' Rights, Human Rights and Criminal Justice – Reconciling the Role of Third Parties*. Bloomsbury Publishing, 2008. p. 106.

⁷⁶ *Bevacqua and S. v. Bulgaria*. Application no. 71127/01. 12 June 2008. §65, 83; *Hajduova v. Slovakia*. Application no. 2660/03. 30 November 2010. §49; *B. v. Moldova*. Application No. 61381/09. 16 July 2013. §70–75 ir kt.

⁷⁷ 2000-05-08 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas.

⁷⁸ Panomariovas, Artūras. Asmens privataus gyvenimo paslaptis ir su ja susijusios problemos baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*. 2001, t. 23 (15), p. 99–100.

diferencijuojamas suteikiant papildomų garantijų arba jį supaprastinant. Tarptautiniai aktai baudžiamojo proceso, susijusio su nepilnamečiais, tikslu įvardija ne tik nusikalstamos veikos tyrimą, bet ir vaiko gerovės užtikrinimą⁷⁹. Todėl tenkinant vaikų, kaip pažeidžiamų aukų, specialiuosius poreikius, įgyvendinant vaiko geriausių interesų principą, nustatytos specifinės vaikų apklausos taisyklės⁸⁰. Šiam tyrimui aktualios specialios taisyklės įpareigoja parenkant nukentėjusiojo ar liudytojo apklausos atlikimo vietą, įvertinti, ar tai nepakenks apklausiamo nepilnamečio interesams, mokymosi procesui, psichologinei būsenai, taip pat patyčių grėsmę ir kitas aplinkybes. Todėl draudžiama apklausą atlikti mokymo ar ugdymo įstaigoje arba nepilnamečio buvimo šioje įstaigoje laiku, išskyrus išimtinius atvejus, kai apklausos vieta yra suderinta su atstovu pagal įstatymą, mokymo ar ugdymo įstaigos administracija, ir jei tai nepakenks apklausiamo nepilnamečio interesams⁸¹. Tokia nuostata atitinka visapusės nepilnamečio apsaugos poreikį, įskaitant ir teisę į privatumą: informacijos neviešinimą, fizinį saugumą, psichologinę gerovę.

Į nepilnamečių apklausas gali būti kviečiami ir pedagogai. Teismų praktika nepilnamečio liudytojo apklausą, dalyvaujant pedagogui, vertina kaip atitinkančią tokios apklausos nuostatas⁸². Tokį atvejį galima vertinti kaip leidžiamą specialisto dalyvavimą atliekant tyrimo veiksmus (BPK 180 str.)⁸³, visgi atkreiptinas dėmesys, kad specialiosios BPK nuostatos nepilnamečių liudytojų, nukentėjusiųjų ar įtariamųjų apklausose numato specialiųjų žinių ir įgūdžių (pvz., psichologinių) turinčių specialistų (psichologų ir vaiko teisių apsaugos institucijų atstovų) dalyvavimą (BPK 186 str. 5 d., 188 str. 5 d., 280 str. 1 d.). Todėl, pvz., socialinio pedagogo dalyvavimas apklausoje nepranešus apie šį procesinį veiksmą tėvams gali būti vertinamas kaip neužtikrinantis vaiko teisių apsaugos⁸⁴.

Pareigos pranešti ir konfidencialumo santykis

Teisė į privataus gyvenimo apsaugą apima ir privačios informacijos konfidencialumą. Mokyklos psichologui, socialiniam pedagogui, sveikatos priežiūros specialistui ir profesinės

⁷⁹ Ažubalytė, Rima. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos ir iš jų kylantys reikalavimai. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius, 2009, p. 66, 73.

⁸⁰ Baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341; 2002, Nr. 46-0. 186 str., 188 str. 5 d., 272 str. 4 d., 275 str. 5 d., 278 str. 1 d. 1 p., 280 str., 283 str. 3 d.

⁸¹ Rekomendacijos dėl nepilnamečio nukentėjusiojo ir liudytojo apklausos, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009-09-16 įsakymu Nr. I-126. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 112-4806. 4 p.

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-12-21 nutartis byloje Nr. 2K-592/2010.

⁸³ Ažubalytė, Rima. Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*. Vilnius, 2011, p.173.

⁸⁴ Klaipėdos apygardos administracinio teismo 2012-02-15 nutartis byloje Nr. I-209-162/2012.

etikos, ir specialūs teisės aktų reikalavimai kelia konfidencialumo reikalavimą⁸⁵. Tačiau šis reikalavimas nėra absoliutus (pvz., konsultuojamo asmens sutikimas, kitos teisės aktų numatytos išimty). Be to, jis neatleidžia nuo pareigos saugoti vaikus ir ginti jų teises. Tokią išvadą pagrindžia geriausių vaiko interesų principas, veikiantis nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu bei reikalaujantis, kad veiksmai ir sprendimai vaiko atžvilgiu geriausiai atitiktų jo interesus⁸⁶. Minėta išvada taip pat formuojasi konfidencialumo principą sistemiškai vertinant su jau aptartomis ugdomo įstaigų darbuotojų bendrosiomis pareigomis: vaiko teisių apsauga, pagalba vaikui bei šeimai ir kt. Taip pat šią išvadą patvirtina ir eksplicitiškai išreikštos teisės aktų nuostatos. Stambulo konvencijos 28 str. reikalauja, kad profesinio konfidencialumo taisyklės netaptų kliūtimi pranešant apie smurto atvejus kompetentingoms institucijoms⁸⁷. Psichologų praktinės veiklos įstatymo projekto 13 str. 1 d. 6–8 p. aiškiai numato pareigą psichologams pranešti teisėsaugos bei kitoms įgaliotoms valstybės institucijoms apie asmenis, kuriems žala galėjo būti padaryta nusikalstama veika, apie asmenis, keliančius grėsmę kitų asmenų gyvybei ir sveikatai ir apie vaikų teisių pažeidimą ar nusikalstamą veiką prieš nepilnametį⁸⁸. Ir nors pačios formuluotės diskutuotinos, ši principinė nuostata dėl jau minėtų motyvų vertintina palankiai. Sveikatos priežiūros specialistas, dirbantis mokykloje, įtaręs mokinio atžvilgiu naudojamą psichologinį, fizinį ar seksualinį smurtą, privalo nedelsiant raštu pranešti apie tai mokyklos ir savivaldybės visuomenės sveikatos biuro vadovui bei savivaldybės administracijos vaiko teisių apsaugos skyriui⁸⁹. Švietimo, asmens sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų įstaigų darbuotojai, atlikdami savo tiesioginio darbo funkcijas, susijusias su vaikais, gavę pagrįstos informacijos apie galimai prieš vaiką padarytas seksualinio pobūdžio nusikalstamas veikas, turi pareigą nedelsdami apie tai informuoti savivaldybės administracijos vaiko teisių

⁸⁵ Psichologinės pagalbos teikimo aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011-07-05 įsakymu Nr. 1215, 7 p.; Mokyklos socialinio pedagogo pavyzdinio pareigybės aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2016-11-02 įsakymu Nr. V-951, 4, 8 p.; Visuomenės sveikatos priežiūros organizavimo mokykloje tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005-12-30 įsakymu Nr. V-1035/ISAK-2680, 19.1, 19.2 p.; Asmens sveikatos paslapties kriterijų, patvirtintų Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999-12-16 įsakymu Nr. 552, 1, 4, 7.1 p.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807. 4 str. 1 p.; Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501. 3 str. 1 d.

⁸⁷ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence [Europos tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo]. Istanbul, 11/05/2011.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos psichologų veiklos įstatymo projektas. 2016-06-22, reg. Nr. XIIP-4553.

⁸⁹ Visuomenės sveikatos priežiūros organizavimo mokykloje tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005-12-30 įsakymu Nr. V-1035/ISAK-2680, 9.2 p.

apsaugos skyrių ir (ar) policiją, nepaisydami konfidencialumo taisyklių⁹⁰.

Derinant skirtingų pareigų atlikimą, labai svarbus ir minėtų švietimo įstaigų specialistų bendradarbiavimas: pvz., psichologas konfidencialią informaciją esant būtinybei gali teikti švietimo pagalbos specialistams ar kitiems asmenims, kurie yra susiję su mokinio asmenybės ir ugdymosi problemų sprendimu⁹¹. Smurtas, akivaizdu, laikytinas tokiu atvežumi, o socialinis pedagogas – tokiu subjektu⁹².

Konfidencialumo ir liudytojo pareigų santykis

Kitas baudžiamojo proceso veiksmas, ugdymo specialistams keliantis skirtingų pareigų santykio problemą, yra bylai reikšmingų duomenų teikimas. BPK 97 str. numato teisę ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ir teismui reikalauti iš fizinių ir juridinių asmenų pateikti daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Viena iš duomenų teikimo formų – parodymų davimas. Problema, su kuria susiduriama – konfidencialumo ir liudytojo pareigų santykis. Kaip jau buvo minėta, mokyklos psichologui, socialiniam pedagogui, sveikatos priežiūros specialistui ir profesinės etikos, ir teisės aktų reikalavimai kelia konfidencialumo reikalavimą. Tuo tarpu liudytojo pareiga – duoti teisingus parodymus apie jam žinomas reikšmingas bylos aplinkybes. Už neatvykimą pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ir į teismą ar atsisakymą atvykti be teisėto pagrindo, už atsisakymą duoti parodymus gali būti taikomos Baudžiamojo proceso kodekse numatytos prievartos priemonės, o už melagingų parodymų davimą – baudžiamoji atsakomybė (BPK 78, 83 str.). Teisme liudytojas prieš duodamas parodymus turi prisiekti sakyti tiesą ir nieko nenuitylėti (BPK 33, 277 str.). Todėl kyla klausimas, kaip tinkamai atlikti savo profesinę pareigą, išsaugoti kliento pasitikėjimą, specialisto reputaciją ir įvykdyti pilietinę pareigą. Minėtiems ugdymo įstaigų specialistams profesinis liudijimo imunitetas baudžiamajame procese nenumatytas, civiliniame procese – tik medikams (CPK 189 str. 2 d. 4 p.⁹³). Tačiau ekspertas mokyklos psichologas nurodė, kad dalyvaudamas teismo posėdžiuose civilinėse bylose visada remiasi konsultacijos konfidencialumo principu ir dėl to nesulaukia neigiamo vertinimo iš teismo ar kitų proceso dalyvių. Jis palaiko aukšto konfidencialumo lygio poziciją, išimtį teikdamas tik

⁹⁰ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807. 47 str. 3 d.

⁹¹ Psichologinės pagalbos teikimo aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011-07-05 įsakymu Nr. 1215, 7 p.

⁹² Mokyklos socialinio pedagogo pavyzdinio pareigybės aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2016-11-02 įsakymu Nr. V-951, 7.2, 7.3, 7.4 p.

⁹³ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Žin.*, 2002, Nr. 36-1340.

pavojaus asmens gyvybei atvejui. Iš esmės tokia pozicija išdėstyta ir Psichologų praktinės veiklos įstatymo projekte, kuris numato, kad psichologas negali būti šaukiamas kaip liudytojas ar teikti kokius nors paaiškinimus dėl aplinkybių, kurias jis sužinojo eidamas pareigas. Tačiau paliekama išimtis – įstatymų numatyti atvejai (13 str. 1 d. 5 p.). Bet BPK 80 str. pateiktas liudijimo imunitetų sąrašas – baigtinis. Taigi kyla ir įstatymų nuostatų derinimo klausimas.

Sveikatos priežiūros darbuotojų saugoma asmens sveikatos paslaptis apima visą informaciją apie paciento sveikatos būklę, diagnozę, prognozes ir gydymą, taip pat kitą informaciją apie paciento asmenį. Tačiau net ir nesant rašytinio paciento sutikimo konfidencialumo reikalavimas netaikomas savo iniciatyva teikiant informaciją apie pavojingus paciento ketinimus, keliančius grėsmę jo paties ar aplinkinių sveikatai ar gyvybei, arba pagal reikalavimą teisėtvarkos ar kitoms institucijoms: ikiteisminio tyrimo įstaigoms, prokuratūrai, teismui, savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyriams ir kt. Sveikatos paslapties ribotumui nustatomi saugikliai: informacijos teikėjas teikia ne daugiau duomenų nei tikslinga, o gavėjas turi įstatyminę teisę gauti tokią informaciją ir įsipareigoja ją saugoti, be to, medžiagos perdavimo procedūrai nustatytas teisinis reguliavimas⁹⁴. Sveikatos priežiūros įstaigų veiksmams reglamentuoti įtvirtinant teisę ir pareigą savo iniciatyva ir be paciento sutikimo teikti informaciją nebaigtinio sąrašo atvejais, įskaitant pranešimą apie nusikaltimą, taip pat savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių informavimą apie pagrįstus įtarimus dėl vaiko teisių pažeidimo: nepriežiūrą, įvairių formų smurtą, atvejus, kai vaiko atstovai pagal įstatymą neužtikrina sveikatos priežiūros paslaugų vaikui teikimo ar dėl sveikatos būklės negali tinkamai vykdyti pareigų⁹⁵. Sveikatos priežiūros įstaigų vadovai įpareigoti užtikrinti, kad teritorinės policijos įstaigos budėtojas būtų nedelsiant informuotas apie visus atvejus, kai į sveikatos priežiūros įstaigą kreipiasi arba pristatomas asmuo, kurio gyvybei kelia pavojų padaryti kūno sužalojimai, taip pat asmuo, kurio sužalojimai gali būti susiję su nusikaltimu⁹⁶. Taigi sistemiskai vertinant tokį reguliavimą, matyti, kad konfidencialumo reikalavimas sveikatos priežiūros specialistams nėra absoliutus. Teisės aktu, įpareigojančių saugoti medicininę paslaptį, analizė rodo, kad Lietuvoje ši paslaptis yra santykinio pobūdžio: t. y.

⁹⁴ Asmens sveikatos paslapties kriterijų, patvirtintų Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999-12-16 įsakymu Nr. 552, 1, 4, 5.2.3, 5.2.5, 6, 7.1 p.; Informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarka, patvirtinta Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001-02-01 įsakymu Nr. 65.

⁹⁵ Informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarkos, patvirtintos Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001-02-01 įsakymu Nr. 65, 5.4, 8 p.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2002-01-28 įsakymo Nr. 55/42/16 „Dėl informacijos apie asmenis su kūno sužalojimais, kurie gali būti susiję su nusikaltimu, teikimo“, 1.1.1 p.

įstatymų nustatytais atvejais, gali būti atskleista, vadinasi, prioritetą teikiant viešajam interesui, medicinos darbuotojai negali atsisakyti duoti parodymus baudžiamojoje byloje⁹⁷. Tokią poziciją pagrindžia ir pati asmens sveikatos paslapties kilmė: pirmiausiai ji skirta būtent paciento asmeninio gyvenimo apsaugai⁹⁸. Atlikti tyrimai rodo, kad į BPK 80 str. liudijimo imunitetų sąrašą neįtrauktų, bet specialiaisiais teisės aktais įpareigotų saugoti profesines paslaptis asmenų atveju galima svarstyti tik apie santykinį liudytojo imunitetą⁹⁹. Pagal analogiją, atitinkamos konfidencialumo nuostatos galėtų būti taikomos tiek švietimo įstaigų sveikatos priežiūros darbuotojams, tiek psichologams. Pareigos apimtį gali lemti psichologo procesinis statusas baudžiamojoje byloje (ekspertas teikia išvadą, liudytojas – faktinę informaciją, subjektyvią nuomonę) ir teisinis klausimas (tik su šiuo klausimu susijusi informacija)¹⁰⁰.

Argumentus prieš absoliutų konfidencialumą išdėstė ir Konstitucinis Teismas byloje dėl vienos iš paslapčių – visuomenės informavimo subjektų teisės išsaugoti informacijos šaltinio slaptumą. Teismas konstatavo, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo saugant vienas konstitucines vertybes būtų sudaromos prielaidos pažeisti kitas vertybes ar jų pusiausvyrą. Informacijos šaltinio neatskleidimas galėtų sukelti daug sunkesnes pasekmes negu jo atskleidimas: kai demokratinėje valstybėje informacijos šaltinį atskleisti yra būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmens konstitucinės teisės ir laisvės, kad būtų vykdomas teisingumas. Taip būtų pažeista Konstitucijos saugomų vertybių pusiausvyra, konstitucinis atviros, darnios pilietinės visuomenės imperatyvas, konstitucinis teisinės valstybės principas, taip pat ir asmenų lygybės teismui principas. Todėl Konstitucinis teismas padarė išvadą, kad kiekvienu konkrečiu atveju reikia įvertinti, ar atskleisti informacijos šaltinį būtina dėl Konstitucijos saugomo svarbesnio intereso. Tokius klausimus spręsti gali tik teismas. Pati procedūra galima tik prieš tai išnaudojus visas kitas informacijos šaltinio atskleidimo priemones, o atsižvelgiant į bylos aplinkybes, atskleistos informacijos paplitimas į viešumą gali būti apribotas¹⁰¹. EŽTT yra konstatavęs, kad advokato profesinės paslapties atskleidimas – įpareigojimas pranešti apie kliento tam tikrus

⁹⁷ Panomariovas, Artūras. *Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese*: daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. Vilnius, 2001, p. 94–97.

⁹⁸ Panomariovas, Artūras. *Viešai neskelbiama informacija – paslaptis kaip socialinis teisinis reiškiny.* *Jurisprudencija*. 2002, t. 32 (24), p. 86. P. 83–94.

⁹⁹ Panomariovas, Artūras. *Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese*: daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. Vilnius, 2001, p. 103–104.

¹⁰⁰ Grigutytė, Neringa. *Psichologo dalyvavimas teisiniame procese Lietuvoje: iššūkiai ir galimybės.* *Teisės problemos*. 2011, Nr. 3(73), p. 14–15.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002-10-23 nutarimo 6, 8, 9, 15 p.

neteisėtus veiksmus – nebūtinai yra neproporcingas profesinių garantijų ribojimas¹⁰². Pasinaudojant šiais Konstitucinio Teismo ir EŽTT argumentais, galima kelti klausimą dėl profesinės ar sveikatos paslapties santykio su vaiko teisių apsaugos poreikiu. Įvertinus geriausių vaiko interesų principo reikšmę¹⁰³ ir tai, kad teismų praktikoje aiškiai pripažįstamas vaiko interesų prioriteto principas¹⁰⁴, manytina, kad šie principai gali nusverti konfidencialumo pareigą:

Sistemiškai vertinant išdėstytus argumentus, manytina, kad ugdymo įstaigų darbuotojams keliamas konfidencialumo laipsnis turėtų būti aukštas, tačiau neabsoliutus. Aiškesnio teisinio reguliavimo poreikis šiuo klausimu akivaizdus. Profesionalus, bendradarbiavimu grįstas mokyklos specialistų elgesys nesukelia pareigų – privataus gyvenimo apsaugos ir pranešimo apie smurtą prieš vaikus – konkurencijos. Priešingu atveju būtų neproporcingai apribotos vaikų, patyrusių smurtą artimoje aplinkoje, teisės į gynybą ir apsaugą.

Specialiojo teisinio reguliavimo nepakankamumas

Kita teisinio pobūdžio priežastis, kuri riboja mokyklų pranešimus apie galimą smurtą prieš vaikus šeimoje ir dalyvavimą baudžiamajame procese yra nepakankamai detalus specialusis teisinis reguliavimas: ugdymo įstaigų darbuotojai pasigenda aiškaus veiksmų plano ir įrankių, todėl jie nesijaučia saugūs, bijo padaryti klaidų. Nėra ne tik reguliacinių, bet ir kitokių mechanizmų: veiklos kokybės vertinimo, atskaitomybės. Tik bendro pobūdžio pareigų ir atsakomybės už jų netinkamą vykdymą įtvirtinimas teisės aktuose to negarantuoja. O kartais net atvirkščiai – tai gali tapti kliūtimi taikyti teisinę atsakomybę. Tokiu atveju belieka kliautis tik asmeniniu švietimo įstaigų darbuotojų sąžiningumu ir pareigingumu. Kažin, ar esminių permainų dėl veiklos kokybės sukels Švietimo ir mokslo įstatymo pakeitimu numatomas privalomas sąlygų mokiniams sudarymas dalyvauti kokioje nors prevencinėje programoje¹⁰⁵, nes mokyklos ir šiuo metu analogiškose veiklose dalyvauja (2012 m. – 44 proc. bendrojo ugdymo mokyklų, 2013 m. – 50 proc., 2014 m. – 56,3 proc.¹⁰⁶), bet tyrimo ekspertai neturėjo duomenų apie specialią apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje programą. Be to, pakeitimu

¹⁰² *Michaud v. France*. Application No. 12323/11. 6 December 2012.

¹⁰³ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807. 4 str. 1 p.; Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501. 3 str. 1 d.

¹⁰⁴ Kauno apygardos teismo 2014-10-22 nutartis byloje Nr. 2A-1775-259/2014.

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 1, 2, 19, 23, 43, 46, 47, 49, 56, 58, 59 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 23¹, 23² straipsniais įstatymas. *TAR*, 2016-10-28, Nr. 25852. 7 str. 1 d. (įsigalios 2017-09-01).

¹⁰⁶ Balevičienė, Sandra ir kt. *Valstybinės švietimo 2013-2022 metų strategijos įgyvendinimas*. Vilnius, 2015, p. 49.

pareiga nustatoma tik mokykloms, neįtraukiant kitų švietimo sistemos įstaigų. Kitas reikšmingas aspektas tas, kad įstatymo pakeitimu nesukuriama sisteminė ir tęstinė procedūra, nes nesuformuojamos prevencinės veiklos sąsajos su intervencijos ir postvencijos priemonėmis.

Psichologų praktinės veiklos teisinis reguliavimas apskritai yra nepakankamas, ypač kvalifikacijos įgijimo, kėlimo, veiklos priežiūros, specializacijos klausimais: mokyklos psichologas šiais aspektais turėtų atitikti mokyklos veiklos, funkcijų, konsultuojamų subjektų specifiką, psichologinės pagalbos mokykloje tikslą. Parengtas Psichologų praktinės veiklos įstatymo projektas edukacinę ir mokyklų psichologiją tikslingai išskiria kaip atskirą licencijuojamą psichologo veiklos kryptį (6 str. 6 d. 3 p.)¹⁰⁷.

Esamas teisinis reguliavimas nustatant bendro pobūdžio pareigas gali veikti aiškus, tiesiogiai stebėto viešo fizinio smurto atveju (pvz., faktinės aplinkybės Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo byloje Nr. A-2529-502/2015¹⁰⁸), bet yra nepakankamas sunkiau atpažįstamo psichinio smurto ar sudėtingiau nustatomo seksualinio smurto atveju, ar nesant tiesioginių įrodymų. Tai, kad aiškus ir detalus specialusis teisinis reguliavimas yra veiksmingesnis, rodo jau minėtas pavyzdys, kai seksualinio smurto atveju mokykla nedelsiant kreipėsi tiesiai į policiją ir pradėjo teikti pagalbą, nes tokie buvo konkretūs specialiuju nuostatų įpareigojimai.

Atsižvelgiant į šiuos argumentus ir į tai, kad vis dar trūksta mokyklų darbuotojų asmeninės iniciatyvos ir atsakomybės, būtina įgalinti ugdymo įstaigas parengiant bendruosius reakcijos ir intervencijos į galimą smurtą prieš vaikus šeimoje algoritmus. Reikalingas aiškus, detalus ir nuoseklus veiksmų planas, dalyvaujančių subjektų sąrašas (socialinis pedagogas, psichologas, klasės auklėtojas, Vaiko gerovės komisija ir kiti įstaigos darbuotojai), konkrečių funkcijų ir atsakomybių paskirstymas komandinio darbo struktūroje, įskaitant ir veiksmus koordinuojančio asmens paskyrimą, veiklos terminų nustatymas, konkrečios kompleksinės pagalbos detalizavimas atvejo vadybos metodu, sprendimams ir rekomendacijoms suteikiant privalomąjį pobūdį. Ne mažiau svarbus ir veiklos formų bei metodų parinkimas: pvz., diskutuotina, ar kolegialus mokyklos Vaiko gerovės komisijos posėdis tikrai veiksmingesnis už individualų darbo pobūdį, ypač su smurto auka. Sprendžiant dėl minėtų aspektų, svarstyтина pasinaudoti sveikatos priežiūros įstaigų specialistams rekomenduotinos schemas (apsvarstymas

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos psichologų veiklos įstatymo projektas. 2016-06-22, reg. Nr. XIIP-4553.

¹⁰⁸ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015-12-10 nutartis byloje Nr. A-2529-502/2015.

– įtarimas – pranešimas)¹⁰⁹ taikymo praktika. Minėtas rezultatas gali būti pasiektas ne tik valstybiniu reguliavimu, bet ir vidaus teisės aktų lygiu: strateginius tikslus įtvirtinus mokyklos strateginiame, metiniame veiklos plane, smurto artimoje aplinkoje atpažinimo, pranešimo apie jį, pagalbos vaikui schema galėtų būti patvirtinta mokyklos tarybos, su ja turėtų būti supažindinti mokiniai, jų tėvai. Tokia mokyklų bendruomenių savarankiškumą ir atskaitomybę skatinanti veikla atitiktų ir valstybinės švietimo strategijos tikslus¹¹⁰. Beje, būtent toks modelis numatytas ir naujais mokslo metais įsigaliosiančiose rekomendacijose dėl smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose¹¹¹.

Taigi darytina išvada, kad nepakankamai išsamaus specialiojo valstybinio teisinio reguliavimo sukeliama neigiamas pasekmes gali palengvinti vidiniai mokyklų administracijos ir bendruomenės sprendimai. Detalios instrukcijos ir metodikos įgalintų ugdymo įstaigų darbuotojus veikti efektyviau ir suteiktų jiems daugiau teisinio saugumo.

Kitos priežastys

Įvairios psichologinės ir socialinės priežastys taip pat daro įtaką, o dažnai net lemia rezervuotą mokyklų laikyseną smurto artimoje aplinkoje prieš vaikus atpažinimo ir reagavimo procese. Nors pripažįstama, kad švietimas savo paskirtį geriausiai atlieka tada, kai jo raida lenkia bendrąją visuomenės raidą¹¹², deja, bent jau kol kas mokykla – dalis tos pačios visuomenės, kuri dar dažnai toleruoja smurtą¹¹³, kuriai vaikų mušimas – vis dar paplitusi auklėjimo priemonė¹¹⁴. Tai gali lemti ne tik netinkamą vaikų apsaugą nuo smurto, bet ir kitų mokyklų funkcijų nevykdymą: vargu ar galima tikėtis, kad mokytoja, prieš kurią sutuoktinis

¹⁰⁹ *Praktinės rekomendacijos, kaip atpažinti, kad vaikas yra žalojamas* [interaktyvus]. VŠĮ Paramos vaikams centras, 2012 [žiūrėta 2016-07-18]. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/lt/vaiko_teisiu_apsauga/smurta_patyres_vaikas/kas_yra_smurtas_pries_vaikus_.html> .

¹¹⁰ Valstybinės švietimo strategijos 2013–2022 metų strategijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Seimo 2013-12-23 nutarimu Nr. XII-745, 16.1, 17.1 p.

¹¹¹ Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017-03-22 įsakymu Nr. V-190. *TAR*, 2017-03-23, Nr. 4754. 8.4–8.6 p. (įsigalios 2017-09-01)

¹¹² Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 23-593. Įstatymo preambulė.

¹¹³ *Mitkaitė, Justina*. Edukologė: dalis mokytojų norėtų gražinti į mokyklas fizines bausmes [interaktyvus]. 2013-12-15 [žiūrėta 2016-09-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/education/edukologe-dalis-mokytoju-i-mokyklas-noretu-grazinti-fizines-bausmes.d?id=63536472>>; PUKENĖ, Rūta. *Švietimo pagalbos asociacijos prezidentės požiūris į smurtą prieš vaikus: užaugom gavę į uodegas ir tapom žmonėmis* [interaktyvus]. 2017-01-28 [žiūrėta 2017-01-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/svietimo-pagalbos-asociacijos-prezidentės-pozioris-i-smurta-pries-vaikus-uzaugom-gave-i-uodegas-ir-tapom-zmonemis.d?id=73583306>>; *Sutrikusi jauna mokytoja: nebuvau pasiruošusi problemai, kuri vyresnėms kolegėms kelia juoką* [interaktyvus]. 2017-01-24 [žiūrėta 2017-01-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/piliietis/voxpopuli/sutrikusi-jauna-mokytoja-nebuvau-pasiruosusi-problemai-kuri-vyresnems-kolegems-tik-kelia-juoka.d?id=73530456>> .

¹¹⁴ Majauskienė, Daiva; ir Paulauskienė, Jolanta. Suaugusiųjų požiūris į fizines bausmes kaip į pedagoginę elgesio korekcijos priemonę. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2007, Nr. 4(67), p. 52–54.

fiziškai ir psichologiškai smurtavo visą naktį, kuri dėl to nepasiruošė pamokoms, neištaisė kontrolinių darbų, kitą darbo dieną sugebės tinkamai atlikti visas savo pareigas¹¹⁵. Taigi egzistuojanti švietimo sistema (pvz., vadovų skyrimo į pareigas tvarka, švietimo pagalbos disfunkcijos) palanki situacijai, kai ugdymo specialistų veiklą nulemia tiesiog jų asmeninės nuostatos ir patirtys: asmeninė iniciatyva, siekis tobulėti arba smurtautojo ar aukos patirtis. Tai ypač aktualu kalbant apie vadovą, kai jo asmeninės problemos, psichologinės traumos, vertybinė orientacija, požiūris į smurtą artimoje aplinkoje, lyčių stereotipai, kitokios asmeninės nuostatos, netinkamų vadybos metodų taikymas (pvz., autokratinis valdymas) gali nulemti mokyklos veiklos prioritetus, metodus, ydingą praktiką. Pasiiekti reikšmingų pokyčių analizuojamu klausimu švietimo sistemoje, o ypač pačios mokyklos veikloje, įgyti ir taikyti naujas žinias ir kompetencijas, telkti komandiniam darbui galėtų padėti viena iš strateginių idėjų – lyderystės veikla, didinanti švietimo kokybę (ne tik vadovo, bet ir kito ugdymo įstaigos specialisto). Mokyklos veiklos specifika kelia tarnaujančios, įgalinančios lyderystės poreikį, kai vadovas yra būtent strateginis lyderis¹¹⁶. Priklausomybės nuo netinkamų mokyklos vadovo asmeninių savybių išvengti padeda mokykloms tinkanti pasidalytoji lyderystė¹¹⁷.

Taigi mokyklos darbuotojų asmeninės savybės turi didžiulę įtaką, sprendžiant tokią jautrią socialinę problemą kaip smurtas šeimoje prieš vaikus. Todėl ugdymo specialistų asmeninė drąsa, atsakomybė, pilietiškumas, lyderystė yra siektinos ir skatintinos veiksmingesnės pagalbos sąlygos.

Dar viena grupė priežasčių, darančių įtaką mokyklos vaidmeniui teisiniuose procesuose, tai – aspektai, nulemti mokyklos veiklos specifikos. Tyrimo ekspertai nurodė, kad neretai lemiamu kriterijumi priimant sprendimus dėl intervencijos būna poveikis mokyklos finansams ir reputacijai. Tam tikros teisinės apsaugos priemonės gali būti susijusios su ugdymo įstaigos pakeitimu, tai reiškia mokinio krepšelių sumažėjimą. Į viešąją erdvę patekusi informacija gali sukelti neigiamas pasekmes mokyklos reitingui, konkurencingumui, audito vertinimo rezultatams, viešajai nuomonei, o per tai – ir mokinių skaičiui. Ugdymo įstaigų finansavimo metodų ir nepakankamumo problema valstybėje yra sisteminė, tačiau ja negalima pateisinti vaiko teisės nepatirti smurto pažeidimų. Su ribotais pinigiais ištekliams susijęs ir mokyklų

¹¹⁵ Eksperto mokyklos psichologo pateiktas pavyzdys iš praktikos.

¹¹⁶ Skarbalienė, Aelita. Mokytojų lyderystė ir jos sąsajos su švietimo kokybe. *Švietimo problemas analizė*. 2015, gruodis, Nr. 16 (140), p. 3.; Geros mokyklos koncepcijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015-12-21 įsakymu Nr. V-1308, 13.7 p.

¹¹⁷ Urbanovič, Jolanta; ir Navickaitė, Jolanta. *Lyderystė autonomiškoje mokykloje*: monografija. Vilnius, 2016, p. 62–69, 110.

varžymosi tarpusavyje (dėl finansavimo, mokinių skaičiaus ir gebėjimų lygio ir pan.) aspektas. Moksliniai tyrimai rodo, kad konkuravimas nėra tinkamas metodas nei visai švietimo sistemai, nei santykiams tarp mokyklų ar mokytojų, nei ugdymo būdams ir keistinas vienodai geros kokybės užtikrinimu¹¹⁸. Tyrime dalyvavę ekspertai nurodė, kad tiek formaliai, tiek neformaliai pastebėto smurto prieš vaikus šeimoje atvejai tiek vidinio, tiek išorinio vertinimo metu nėra mokyklos veiklos kokybės rodikliai, o jei ir vertinami, tai greičiau kaip neigiamas, o ne teigiamas mokyklos reputacijos aspektas. Be to, nustatyti formalieji pagalbos mokiniui srities vertinimo rodikliai, susiję su saugumu, dažnu atveju yra tokie, kad jiems įvertinti reikalingi sudėtingi ir dideli tyrimai (pvz., mokinių saugumo lygis, mokyklos informuotumo apie mokinių socialines problemas lygis ir kt.) arba, kaip jau buvo minėta, nėra jų vertinimo sistemos (pvz., mokinių psichologinių problemų sprendimas ir kt.)¹¹⁹. Todėl smurto atpažinimo ir intervencijos, pagalbos suteikimo atvejai turėtų būti vertinami kaip vienas iš mokyklos veiklos kokybę reiškiančių rodiklių. Žinoma, turėtų būti vertinama ne kiekybė, bet suteiktų paslaugų turinys. Nes šiuo metu valstybiniame smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos nukentėjusiesiems veiksmų plane išdėstytos priemonės dažnai vertinamos asignavimų dydžiais, renginių ir juose dalyvavusių asmenų skaičiumi, bet jų kokybė ir efektas lieka nepamatuotas¹²⁰. Tai rodo, kad švietimo sistemos orientacija į vaiką yra labiau deklaratyvi nei reali. Taigi Vaiko teisių komiteto palaikoma draugiška vaikui mokykla¹²¹ vis dar yra siekiamybė, kad ir kaip paradoksaliai tai skambėtų. Todėl palankiai vertintinas geros mokyklos koncepcijoje įtvirtintas kvietimas nesureikšminti mokyklų vertinimo ir nepadaryti jo svarbesniu už mokyklos misijos vertinimą¹²².

Apibendrinant aptartus neteisinio pobūdžio veiksmus, akcentuotina, kad mokyklų sprendimus ir veiksmus smurto prieš vaikus šeimoje atvejais, nors ir neformaliai, negali lemti kokie nors kiti motyvai nei vaiko saugumas ir gerovė, jo interesų prioritetas.

¹¹⁸ Sakadolskienė, Emilija. Ar konkurencija lemia švietimo kokybę? *Švietimo problemos analizė*. 2015, sausis. Nr. 4 (128), p. 1, 7–10.

¹¹⁹ Mokyklų, vykdančių bendrojo ugdymo programas, veiklos išorinio vertinimo organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo, patvirtinto 2007-04-02 Lietuvos respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. ISAK-587, 2 priedo 4 p.

¹²⁰ Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiesiems asmenims 2014–2020 metų programos įgyvendinimo 2014–2016 m. veiksmų plano, patvirtinto Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. rugsėjo 24 d. įsakymu Nr. A1-462, ataskaita.

¹²¹ The right of the child to freedom from all forms of violence. General Comment No. 13 (2011) [Vaiko laisvė nuo bet kokios formos smurto. Bendrasis komentaras Nr. 13 (2011)]. Committee on the Rights of the Child [Vaiko teisių komitetas]. 2011-04-18. CRC/C/GC/13. §44 (iv).

¹²² Geros mokyklos koncepcijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015-12-21 įsakymu Nr. V-1308, 10 p.

Smurto prieš vaikus šeimoje atpažinimas ir kompetentingų institucijų informavimas, kompleksinės pagalbos inicijavimas yra būtinos procedūros siekiant užtikrinti vaiko saugumą ir jo teisių apsaugą, tinkamai atlikti mokykloms ir jų darbuotojams pavestas funkcijas, vykdyti valstybės tarptautinius įsipareigojimus. Sąžiningas, rūpestingas, teisės aktų reikalavimus atitinkantis elgesys šių procedūrų metu ugdymo įstaigoms neigiamų pasekmių nesukelia. Naujų žinių ir kompetencijų įgijimas, prevencija, bendruomeniškumas, bendradarbiavimas yra veiksniai, įgalinantys ugdymo įstaigų darbuotojus teikti profesionalią pagalbą vaikams. Ir nors būtina diskutuoti dėl Lietuvos teisės aktuose įtvirtintų vaiko apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje priemonių ir mechanizmų tinkamumo, pakankamumo, veiksmingumo, svarbu, kad juos taikančios kompetentingos institucijos laiku sužinotų apie smurto atvejus. Tai turi įtakos ir pagalbos aukai, ir baudžiamojo proceso veiksmingumui.

IŠVADOS

Dėl savo veiklos pobūdžio, nacionaliniais ir tarptautiniais teisės aktais deleguotų funkcijų ir atsakomybių mokyklos turi pareigą dalyvauti tam tikruose baudžiamojo proceso dėl smurto prieš vaikus artimoje aplinkoje veiksmuose: pvz., pranešti apie įtariamus smurto atvejus kompetentingoms institucijoms, teikti teisėsaugos institucijoms bylai reikšmingus duomenis ir kt. Atlikta analizė leidžia teigti, kad neretai mokyklų pareiga pranešti vykdoma netinkamai, o teisinės atsakomybės taikymas už šios pareigos nevykdymą neefektyvus. Tokią situaciją lemia teisinio pobūdžio priežastys, pirmiausiai – nepakankamas smurto artimoje aplinkoje teisinio reguliavimo išmanymas: dėl smurto sampratos, atpažinimo, pareigų ir atsakomybių apimties, pranešimo turinio, pasekmių ir kt. Pareiga pranešti kyla bet kokio smurto prieš vaiką šeimoje atveju ir, tinkamai vykdoma, nesukelia konkurencijos su kitomis pareigomis: privataus gyvenimo apsauga, konfidencialumo reikalavimu ar liudytojo įpareigojimais. Neveikimu daromus pažeidimus pašalinti padėtų visų lygių darbuotojų mokymai (pedagogų, švietimo pagalbos specialistų, įstaigų vadovų, taip pat mokinių, jų tėvų), vykdomos specialios prevencinės programos.

Kita teisinio pobūdžio priežastis – nepakankamai išsamus specialusis teisinis reguliavimas: nėra reakcijos ir intervencijos algoritmų, nepakankamas psichologų veiklos teisinis reguliavimas, todėl reikalingas aiškus, detalus ir nuoseklus veiksmų planas, dalyvaujančių subjektų sąrašas, konkrečių funkcijų ir atsakomybių paskirstymas, veiklos formų, metodų ir terminų nustatymas, konkrečios kompleksinės pagalbos detalizavimas, veiklos kokybės vertinimo mechanizmo sukūrimas. Nepakankamai išsamaus specialiojo

valstybinio teisinio reguliavimo sukeliamas neigiamas pasekmes gali palengvinti vidiniai mokyklų administracijos ir bendruomenės sprendimai, bendradarbiavimas su kompetentingomis institucijomis.

Ne mažiau reikšmingos ir kitos neveikimo ar netinkamo veikimo priežastys: psichologinės, socialinės (smurto tolerancija, netinkami vadybos metodai) ir kiti veiksniai, nulemti mokyklos veiklos specifikos (netinkama finansavimo, veiklos vertinimo sistema, švietimo sistemoje nederanti konkurencinė aplinka). Todėl mokyklos bendruomenėje skatintina tarnaujanti, įgalinanti, pasidalytoji lyderystė. Be to, pagalbos poreikio nustatymas ir jos suteikimas nuo smurto šeimoje nukentėjusiems vaikams turėtų tapti mokyklos veiklos vertinimo rodikliu, o tokia veikla – skatinama ir vertinama teigiamai.

Atliktos analizės rezultatai patvirtina iškeltą prielaidą, kad daugiausiai problemų kelia ne paties teisinio reguliavimo ydingumas, o netinkamas jo įgyvendinimas. Mokyklos turi žmogiškųjų ir teisinių resursų aktyviau įsitraukti į baudžiamąjį procesą dėl smurto artimoje aplinkoje, ypač tokio proceso inicijavimą, ir taip padidinti tiek proceso, tiek vaiko teisių apsaugos efektyvumą.

LITERATŪRA

Teisės aktai:

3. Asmens sveikatos paslapties kriterijai, patvirtinti Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 1999-12-16 įsakymu Nr. 552. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 109-3195.
4. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence [Europos tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo]. Istanbul, 11/05/2011.
5. Europos parlamento ir tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR. 2012-10-25.
6. Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinės rekomendacijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003-12-17 įsakymu Nr. A1-207. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 9-254.
7. Informacijos apie pacientą valstybės institucijoms ir kitoms įstaigoms teikimo tvarka, patvirtinta Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2001-02-01 įsakymu Nr. 65. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 13-405.
8. Informavimo apie ypatingus atvejus, susijusius su galimais vaiko teisių pažeidimais, tvarkos aprašas, patvirtintas Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus 2012-05-10 įsakymu Nr. BV-8. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 56-2814.
9. Geros mokyklos koncepcija, patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015-12-21 įsakymu Nr. V-1308. *TAR*, 2015-12-21, Nr. 20048.
10. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas. *TAR*, 2015-07-10, Nr. 11216.
11. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 72-3475.

12. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
13. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341; 2002, Nr. 46-0.
14. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262; 2000, Nr.77-0; 2000, Nr.80-0; 2000, Nr.82-0.
15. Lietuvos Respublikos konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
16. Lietuvos Respublikos psichologų veiklos įstatymo projektas. 2016-06-22, reg. Nr. XIIP-4553.
17. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2002-01-28 įsakymas Nr. 55/42/16 „Dėl informacijos apie asmenis su kūno sužalojimais, kurie gali būti susiję su nusikaltimu, teikimo“. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 12-428.
18. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1991, Nr. 23-593.
19. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 1, 2, 19, 23, 43, 46, 47, 49, 56, 58, 59 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 23¹, 23² straipsniais įstatymas. *TAR*, 2016-10-28, Nr. 25852.
20. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807.
21. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 6, 10, 49, 56, 57 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 2¹ straipsniu įstatymas. *TAR*, 2017-02-20, Nr. 2780.
22. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 71-1706.
23. Mokyklos socialinio pedagogo pavyzdinis pareigybės aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2016-11-02 įsakymu Nr. V-951. *TAR*, 2016-11-03, Nr. 26188.
24. Mokyklų, vykdančių bendrojo ugdymo programas, veiklos išorinio vertinimo organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašas, patvirtintas 2007-04-02 Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. ISAK-587. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 41-1550; 2009, Nr. 40-1517.
25. Psichologinės pagalbos teikimo aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011-07-05 įsakymu Nr. 1215. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 811-4220.
26. Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008-08-11 įsakymu Nr. I-110. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 94-3713; *TAR*, 2014-07-01, Nr. 9479.
27. Rekomendacijos dėl nepilnamečio nukentėjusiojo ir liudytojo apklausos, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009-09-16 įsakymu Nr. I-126. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 112-4806.
28. Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos, patvirtintos Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017-03-22 įsakymu Nr. V-190. *TAR*, 2017-03-23, Nr. 4754.
29. Valstybinė smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014-05-28 nutarimu Nr. 485. *TAR*, 2014-06-02, Nr. 5986.
30. Valstybinės smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir pagalbos teikimo nukentėjusiems asmenims 2014–2020 metų programos įgyvendinimo 2014–2016 m. veiksmų plano, patvirtinto Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. rugsėjo 24 d. įsakymu Nr. A1-462, ataskaita.
31. Valstybinės švietimo strategijos 2013–2022 metų strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2013-12-23 nutarimu Nr. XII-745. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 140-7095.
32. Vaiko paėmimo iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos tvarkos aprašas, patvirtintas Vilniaus miesto savivaldybės administracijos direktoriaus 2012-09-18 įsakymu Nr. 30-1818.
33. Visuomenės sveikatos priežiūros organizavimo mokykloje tvarkos aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005-12-30 įsakymu Nr. V-1035/ISAK-2680. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 153-5657; *TAR*, 2016-07-22, Nr. 20912.

34. Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.
35. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokoliais Nr. 11 ir Nr. 14. 1950-11-04. *Valstybės žinios*, 2011-12-22, Nr. 156-7390.

Specialioji literatūra:

34. Adlienė, Rolanda ir kt. Smurto prieš vaikus diagnostikos metodinės rekomendacijos [interaktyvus] [žiūrėta 2016-08-05]. Prieiga per internetą: <http://sam.lrv.lt/uploads/sam/documents/files/Veiklos_sritis/Asmens_sveikatos_prieziura/Diagnostikos_metodikos_ir_rekomendacijos/Rekomendacijos/SMURTO%20PRIES%20VAIKUS%20DIAGNOSTIKOS%20METODIN%20REKOMENDACIJOS.pdf>.
35. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje organizavimas: valstybinio audito ataskaita, 2015-05-15, Nr. VA-P-40-1-8.
36. Ažubalytė, Rima. Baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja nepilnamečiai, teisinės ir faktinės diferenciacijos prielaidos ir iš jų kylantys reikalavimai. Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai. Vilnius: Industrus, 2009, p. 435. ISBN 978-609-95043-4-6.
37. Ažubalytė, Rima. Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese. Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2011, 458 p. ISBN 978-9955-19-321-0.
38. Ažubalytė, Rima. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*. 2010, 4(122), p. 221–244. ISSN 2029-2058.
39. Ažubalytė, Rima ir kt. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014. ISBN 978-9955-19-617-4.
40. Bajorinas, Artūras. Statistika ir tendencijos: pranešimas konferencijoje, 2016-02-08.
41. Balevičienė, Sandra ir kt. Valstybinės švietimo 2013-2022 metų strategijos įgyvendinimas. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2015, 68 p. ISBN 978-9986-03-675-3.
42. Bučiūnas, Gediminas; ir Gruodytė Edita. Ikteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009. 432 p. ISBN 978-9955-30-053-3.
43. Cantwell, Nigel. The Concept of the Best Interests of the Child: What Does it Add to Children's Human Rights? [Geriausių vaiko interesų koncepcija: ką ji duoda vaiko žmogaus teisėms?] The best interests of the child – A dialogue between theory and practice [Geriausi vaiko interesai – teorijos ir praktikos dialogas]. Council of Europe Publishing, March, 2016. ISBN 978-92-871-8252-4.
44. Doak, Jonathan. Victims' Rights, Human Rights and Criminal Justice – Reconceiving the Role of Third Parties. Bloomsbury Publishing, 2008, 340 p. ISBN 1847314244, 9781847314246.
45. Firaitė, Evelina. Patyrusio smurtą vaiko teisių apsaugos priemonės: teisinis reguliavimas ir praktinis įgyvendinimas: pranešimas konferencijoje, 2016-02-08.
46. Grigutytė, Neringa. Psichologo dalyvavimas teisiniame procese Lietuvoje: iššūkiai ir galimybės. *Teisės problemos*. 2011, Nr. 3(73), p. 5–24. ISSN 1392-1592.
47. Grinevičiūtė, Kristina. Tėvų ar kitų vaiko atstovų baudžiamoji atsakomybė už žiaurų elgesį su vaiku: daktaro disertacija. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius, 2016. 183 p. ISBN 978-9955-19-808-6.
48. Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. Right to education [Žmogaus teisių konvencijos 1 Protokolo 2 str. vadovas. Teisė į švietimą]. Council of Europe/European Court of Human Rights [europos taryba/Europos žmogaus teisių teismas], 2015.
49. Kilkelly, Ursula. A Guide to the Implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights [Žmogaus teisių konvencijos 8 str. taikymo vadovas] [interaktyvus]. Council of Europe, 2001 [žiūrėta 2016-08-17]. Prieiga per internetą: <[http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-01\(2003\).pdf](http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-01(2003).pdf)>.

50. Lankauskas, Mindaugas; Mulevičius, Matas; ir Zaksaitė, Salomėja. Teisės į privatumą, minties, sąžinės, religijos laisvę ir saviraišką užtikrinimo problemos: mokslo studija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas. 2013. ISBN 978-9986-704-18-8.
51. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros, Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2011-01-27 susitarimas Nr. 17.3-40/D4-45/11-1.
52. Majauskienė, Daiva; ir Paulauskienė, Jolanta. Suaugusiųjų požiūris į fizines bausmes kaip į pedagoginę elgesio korekcijos priemonę. Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas. 2007, Nr. 4(67), p. 49–55.
53. Nusikaltimų aukos ES: aukoms teikiama parama ir jos pobūdis: santrauka. Europos Sąjungos Pagrindinių teisių agentūra (FRA), 2014. ISBN 978-92-9239-679-4.
54. Nusikaltimų aukų teisių direktyva: naujas požiūris į artimųjų smurto aukas [interaktyvus]. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2014 [žiūrėta 2016-08-25]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/Apzvalgos/Tyrimas_auku-teisiu-direkt_1.pdf>.
55. Panomariovas, Artūras. Asmens privataus gyvenimo paslaptis ir su ja susijusios problemos baudžiamajame procese. Jurisprudencija. 2001, t. 23 (15), p. 98–105.
56. Panomariovas, Artūras. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro disertacija. Lietuvos teisės universitetas. Vilnius, 2001, 205 p.
57. Panomariovas, Artūras. Viešai neskelbiama informacija – paslaptis kaip socialinis teisinis reiškinys. Jurisprudencija. 2002, t. 32 (24), p. 83–94.
58. Praktinės rekomendacijos, kaip atpažinti, kad vaikas yra žalojamas [interaktyvus]. VšĮ Paramos vaikams centras, 2012 [žiūrėta 2016-07-18]. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/lt/vaiko_teisiu_apsauga/smurta_patyres_vaikas/kas_yra_smurtas_pries_vaikus_.html>.
59. Sakadolskienė, Emilija. Ar konkurencija lemia švietimo kokybę? Švietimo problemos analizė. 2015, sausis. Nr. 4 (128). ISSN 1822-4156.
60. Skarbaliene, Aelita. Mokytojų lyderystė ir jos sąsajos su švietimo kokybe. Švietimo problemos analizė. 2015, gruodis, Nr. 16 (140). ISSN 1822-4156.
61. The right of the child to freedom from all forms of violence. General Comment No. 13 (2011) [Vaiko laisvė nuo bet kokios formos smurto. Bendrasis komentaras Nr. 13 (2011)]. Committee on the Rights of the Child [Vaiko teisių komitetas], 2011-04-18. CRC/C/GC/13.
62. Urbanovič, Jolanta; ir Navickaitė, Jolanta. Lyderystė autonomiškoje mokykloje: monografija. Vilnius, 2016, 440 p. ISBN 978-9955-19-813-0.
63. Vaiką žalojantis elgesys: metodinis vadovas specialistams [interaktyvus]. VšĮ Paramos vaikams centras, 2012 [žiūrėta 2016-07-18]. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/lt/vaiko_teisiu_apsauga/smurta_patyres_vaikas/kas_yra_smurtas_pries_vaikus_.html>.
64. Vileikienė, Eglė. Statistinių duomenų apie 2015 m. užregistruotas nusikalstamas veikas, kurių padarymu įtariami (kaltinami) nepilnamečiai, apie nepilnamečius, kurie įtariami (kaltinami) padarę nusikalstamą veiką bei nuo nusikalstamų veikų nukentėjusius vaikus, analizė [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos bendrasis departamentas, 2016 [žiūrėta 2016-07-25]. Prieiga per internetą: <http://vrm.lrv.lt/uploads/vrm/documents/files/LT_versija/Viesasis_saugumas/Tyrimai/Ataskaita_apie_vaikus2015.pdf> 2016-07-21>.
65. Vaigė, Laima. Apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje: psichinės prievartos problematika [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2013 [žiūrėta 2016-07-25]. Prieiga per internetą: <http://manoteises.lt/wp-content/uploads/2014/05/Analize_Psichines_prievartos_problematika_Laima_Vaige.pdf>.
66. Vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos trūkumų, nustatytų Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliekamų tyrimų metu, apžvalga [interaktyvus]. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, 2015-11-18 [žiūrėta 2016-07-21], Nr. 5-68, 40 p. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/LDYQRCTA.PDF>>.
67. 2013 metais Vilniaus miesto apylinkės teisme išnagrinėtų bylų dėl smurto artimoje aplinkoje tyrimas [interaktyvus]. Vilnius, 2014 [žiūrėta 2016-05-06], 12 p. Prieiga per internetą:

<http://www.vat.lt/lt/vilniaus-miesto-apylinkes-teismas/teisine-informacija_477/tyrimai-ir-analizes.html>.

Kita literatūra:

74. Mitkaitė, Justina. *Edukologė: dalis mokytojų norėtų grąžinti į mokyklas fizines bausmes* [interaktyvus]. 2013-12-15 [žiūrėta 2016-09-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/education/edukologe-dalis-mokytoju-i-mokyklas-noretu-grazinti-fizines-bausmes.d?id=63536472>>.
75. Pukenė, Rūta. *Švietimo pagalbos asociacijos prezidentės požiūris į smurtą prieš vaikus: užaugom gavę į uodegas ir tapom žmonėmis* [interaktyvus]. 2017-01-28 [žiūrėta 2017-01-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/svietimo-pagalbos-asociacijos-prezidentes-pozivuris-i-smurta-pries-vaikus-uzaugom-gave-i-uodegas-ir-tapom-zmonemis.d?id=73583306>>.
76. *Sutrikusi jauna mokytoja: nebuvau pasiruošusi problemai, kuri vyresnėms kolegėms kelia juoką* [interaktyvus]. 2017-01-24 [žiūrėta 2017-01-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/pilietis/voxpopuli/sutrikusi-jauna-mokytoja-nebuvau-pasiruosusi-problemai-kuri-vyresnems-kolegems-tik-kelia-juoka.d?id=73530456>>.
77. *Ugdymo įstaigų vadovams teisinės žinios – kasdienio darbo neišvengiamybė* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-02] Prieiga per internetą: <<http://www.mruni.eu/lt/naujienos/detail.php/ugdymo-istaigu-vadovams-teisines-zinios-kasdienio-darbo-neisvengiamybe/227360/144/2016/03#.V6D8n49OLVJ>>.

Teismų praktika:

75. Kauno apylinkės teismo 2015-07-09 nutartis byloje Nr. PK-1841-966/2015.
76. Kauno apygardos teismo 2012-07-04 nutartis byloje Nr. 1-301-133.
77. Kauno apygardos teismo 2014-10-22 nutartis byloje Nr. 2A-1775-259/2014.
78. Klaipėdos apygardos administracinio teismo 2012-02-15 nutartis byloje Nr. I-209-162/2012.
79. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004-01-13 nutartis byloje Nr. 3K-7-24/2004.
80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-02-17 nutartis byloje Nr. 3K-3-56/2004.
81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005-09-26 nutartis byloje Nr. 3K-3-421.
82. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006-01-17 nutartis byloje Nr. 2K-592.
83. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010-12-21 nutartis byloje Nr. 2K-592/2010.
84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013-04-16 nutartis byloje Nr. 2K-188.
85. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2015-01-13 byloje Nr. 2K-91/2015.
86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-02-10 nutartis byloje Nr. 2K-99-507/2015.
87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-03-31 nutartis byloje Nr. 2K-187-677.
88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015-06-16 nutartis byloje Nr. 2K-305-788.
89. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999-10-21 nutarimas.
90. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-05-08 nutarimas.
91. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002-09-19 nutarimas.
92. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2002-10-23 nutarimas.
93. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008-12-19 nutartis byloje Nr. N-438-1188/2008.
94. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012-05-18 nutartis byloje Nr. N-575-305-12.
95. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012-07-27 nutartis byloje Nr. N⁵⁷⁵-626/2012. 2012-07-27.
96. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2015-12-10 nutartis byloje Nr. A-2529-502/2015.
97. Šiaulių apygardos teismo 2013-12-10 nutartis byloje Nr. ATP-645-309/2013.
98. *B. v. Moldova*. Application No. 61381/09. 16 July 2013.
99. *Bevacqua and S. v. Bulgaria*. Application no. 71127/01. 12 June 2008.
100. *Hajduova v. Slovakia*. Application no. 2660/03. 30 November 2010.
101. *Michaud v. France*. Application No. 12323/11. 6 December 2012.

-
102. *S. and Marper v. United Kingdom*. Application no. 30562/04 and 30566/04.
103. *Valiulienė v. Lithuania*. Application no. 33234/07, 2013-03-26.

INVOLVEMENT OF SCHOOLS IN THE PROCESS OF PROTECTION FROM DOMESTIC VIOLENCE

Ramunė Jakštienė*
Mykolas Romeris University

Summary

Specific activities of the schools, functions and responsibilities delegated by national and international laws lead to an obligation to involve in some criminal proceedings for violence against children in close environment, for example reporting about domestic violence against children to competent authorities, providing them with the relevant data, etc. The analysis suggests that the duty to report is often performed defectively, and the application of legal liability for failure to comply with this obligation is ineffective. Different reasons lead to this situation both legal and non-legal: incomplete special legal regulation, lack of legal knowledge, psychological, social and other factors determined by specific activities of schools. Not inadequacy of the legal regulation but its inappropriate implementation is most problematic. Enforcing detailed national as well as schools' local legal regulation, training of all staff, application of special preventive programs, including special measures in to common practices, cooperating with competent institutions are the measures which could lead to the adequate performance of the obligations. Accordingly, schools have human and legal resources to involve in some criminal proceedings for domestic violence against children more actively, especially in reporting about cases of violence.

Keywords: domestic violence, criminal procedure

Ramunė Jakštienė*, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso instituto doktorantė, Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas dėl smurto artimoje aplinkoje.

Ramunė Jakštienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Institute of Criminal Law and Procedure, doctoral candidate; Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: criminal proceedings in cases of domestic violence.